

435.195

Electr. 0.3287

**MTA
KIK**

435195
ERZSEBET

MAGYAROK KIRÁLYNÉJA †

Született 1837 dec 4. — Meghalt 1898 szept. 10.

Harmadik kiadás.

BUDAPEST

KIADJÁ A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

Ára 24 fillér.

A Szent-István-Társulat könyvkiadóhivatalában

(Budapesten, VIII., Szentkirályi-utca 28b.)

megjelent és ugyanott megrendelhető:

Ájzatossági és imakönyvek a magyar nép számára.

- Élő Szent Olvasó.** Imádságos- és énekeskönyv az «Élő szent Olvasó»-ról nevezett Mária-Társulat igazgatói- és tagjainak használatára. Ára kötve ... kor. —40
- Katholikus Oktató- és épületes könyv.** Irta *Goffine Lénárt*. Ára füzve korona 4.40, vászonkötésben K 6.—, félbörkötésben ... kor. 1.—
- Imádkozzál és dolgozzál.** Ájzatossági kalauz keresztény munkások számára. Irta *Hahnekamp György*. Ára egészvászonkötésben ... kor. 1.—
- Jézus az én Mindenem.** Az Oltáriszentség hónapja. Irta *P. Lercari S. J.* Díszesen kiállítva, keretrajzokkal, egészvászonkötésben ára ... kor. 2.—
- Imák és Intelmek a magyar katolikus hadfiak számára.** Irta *Molnár Vid Bertalan*. Sz. László király képével. Ára kötve kor. —.20
- Égi ösvény a szentek nyomdokain.** Példákban oktató imádságos- és énekeskönyv. Irta *Nagy Antal*. Budapest, 1895. (Kis nyolcadrét, 880 oldal, 6 képpel.) Ára füzve 3 korona, egészvászonba kötve 4 korona, egész fekete bőrbe kötve 5 kor., chagrinkötésben ... kor. 6.—
- A bérnálás szentsége.** Előkészítő oktatások a bérnálás szentségének fölveteléhez. Összeállította *Novák L.* hittanár. Ára kor. —.24
- Officium Divinum.** Kalauz a keresztény kath. magán- és nyilvános istenszolgálatra. Második átdolgozott kiadás. (Négy képpel.) Ára füzve kor. 4.—. Egész angolvászonkötés kor. 6.—. Egész bőrökötés vörösmetszéssel kor. 7.—. Ugyanaz aranymetszéssel kor. 8.—. Chagrinkötés aranymetszéssel kor. 10.—. Igen finom borjúbörkötés ... kor. 12.—
- Officium Hebdomadae Sanctae.** Nagyheti szertartások. (Egy képpel.) Füzve kor. 2.40. Egész angolvászonkötés kor. 3.20. Egész bőrökötés vörösmetszéssel kor. 4.40. Ugyanaz aranymetszéssel kor. 5.20. Chagrinkötés aranymetszéssel kor. 7.—. Igen finom borjúbörkötésben ... kor. 8.—

631104

ERZSÉBET

MAGYAROK KIRÁLYNÉJA †

Született 1837. dec. 24. — Meghalt 1898. szept. 10.

Harmadik kiadás.

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

1913.

435195

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

Van-e könyved, magyar nép, mély mint a tenger és tiszta, mint a pataknak habzó gyöngye? Ha van, jer s ontsd ki arra a hideg koporsóra, mely csak nem rég zárult be örökre. Vannak-e virágai a magyar rónáknak, szinben, illatban pompázók? Hozzátok el mind-mind s vessetek belőle ágyat a mi fájdalmas Asszonyunk, *Erzsébet magyar királyné* megsebzett véres testének.

Istentagadó, gyilkos kéz döfte le kegyeletünknek oltáráról azt a képet, mely oly áldón mosolygott nemzetünkre a szorongattatás nehéz napjaiban. Pokol kohójában kovácsolták keményre, ádáz gyűlölettel élesítették fényes hidegre azt a pengét, mely álnokul szúrta át nemes szívét.

Erzsébet, elröppent sugára nemzeti dicsőségünknek! A te neved beleolvadt immár a szellő suttozásába, mely panaszosan illan át hegyeinken és pusztáinkon; dallá változott az édes anyák ajkán, amint gügyögő gyermekeik felé hajolva mesélik nekik tetteidet. Mi meg nyissuk föl nemes életednek szép könyvét újra meg újra s tanuljunk belőle hitet e nemzet rendeltetésében, erőt igazainak védelmében s törhetlen hű ragaszkodást ahhoz a szent koronához, mely az ő fején világolt egykor.

Erzsébet származása és neveltetése.

A stahrembergi tó partján, a bajor földön áll egy régi kastély, elfödve a kert hatalmas fakoronáitól. Csak szürke körfalainak orma emelkedik ki a zöld lombok közül. A kastélyból messze kilátás nyílik a tó kék hullámaira, melyet igéző nyári lakok és erdők öveznek. Távolból a havasok kék gerincei integetnek s a Karwandel-hegy meredek csúcsai fenyegetően merednek a fellegekbe.

Ebben a kastélyban szeretett nyaranta mulatni Miksa bajor herceg és fenséges neje Ludovika. Ebben a zöld lombkoszorútól és kék víztükörtől körülfont családi fészekben született 1837. december 24-én Erzsébet-Eugenia hercegnő, akit a Gondviselés arra szemelt ki, hogy Ausztria és Magyarország trónjára ültesse.

A Wittelsbach-család, melynek ivadéka volt Erzsébet királyné mindkét szülője is, egykor gazdagon vala megáldva sarjadékokkal, úgy, hogy több ágra szakadt. Ezek az idők folyamán kihaltak, a család két ága azonban, a bajor és pfalzi, túlélte a többit.

E két utóbbi ág is megszakadt 1799-ben, mire az uralkodás a Zweibrücken-Birkenfeld melléktörzsből származó IV. Miksa (József) hercegre szállt, aki alatt Bajorország a francia háborúk befejeztével királysággá, a választófejedelem pedig I. Miksa névvel annak királyává lett.

Ennek testvéröccse, az 1786-ban született s 1837-ben elhunyt Pius Ágost herceg volt az atyja annak a Miksa hercegnek, aki 1828-ban szeptember 9-én egybekelvén unokanővérével, Ludovika hercegnővel, az e házasságból származó nyolc gyermeknek, köztük Erzsébet magyar királynénak is atyja lett.

A herceg 1837—1838-ban nagy tanulmányutat tett a keleten, mely alkalommal Nubiát is bejárta. «Vándorlások a Keleten» című munkája vonzó, eleven színekben van írva s még ma is becses. E művén kívül «Phantasus» álnév alatt számos költeményt és elbeszélést is írt, melyek nem csekély írói képességéről tanuskodnak.

A keletről visszaérkezvén Münchenbe, a palotája mögötti tágas térségen, a nagyszerű Ludwigstrassén, hatalmas lovardát építtetett, mely arról volt nevezetes, hogy abban többnyire a főnemesiséghez tartozó urak tartották az előadásokat.

Költői hajlama a tájszólabban írt versköltészet felé vonta, s hogy e hajlamának mindig új táplálékot nyerjen, keresztül-kasul bejárta déli Németország hegyvidékeit, ellesve a tájbeszéd és népies szokások sajátosságait s vegyülve a néppel, mely előtt ily módon igen nagy népszerűsége jutott. Nem volt a bajor hegyek között zergevadász, favágó, pásztor, fuvaros, szénégető, aki nem ismerte volna az áldott lelkű Max herceget s nem kapott volna egy-egy jó szót legalább. A herceg valódi művészettel játszott a citerán s mikor

még vasutak helyett postakocsi közvetítette a közlekedést, sokszor kiment a hegyekbe egyszerű hegymászó öltözetben és ott citerázott a fáradhatatlan falusi ifjaknak és táncra mindig kész leányoknak, játszván a szebbnél-szebb «ländlereket».

Számtalan adoma kering felőle, hogyan segítette ki a mulatni akaró fiatalságot, amikor nem kaphatott más muzsikust; és hogyan vették körül a halálkodó s minden hangjára lelkesedő ifjak és leányok, mikor mint rögtönző, a rigmusok gyártásában legyőzte a leggyakorlottabb versenytársakat is.

Neje, Ludovika hercegasszony, a Wittelsbach-családnak uralkodó ágából született s I. Lajos bajor királynak nővére volt.

Az első bajor királynak, I. Miksának ugyanis hat gyermeke volt és pedig I. Lajos, a költői lelkületű s a német irodalomban is előkelő helyet foglaló második bajor király; továbbá Erzsébet hercegnő, utóbb porosz királyné; aztán Mária és Amália hercegnők, később szász királynék; nemkülönben Zsófia hercegnő, aki nőül menván Ferenc Károly osztrák főherceghez, dicsőségesen uralkodó királyunknak, I. Ferenc Józsefnek anyja lett. A legifjabb volt I. Miksa gyermekei közül az 1808. augusztus 30-án született Ludovika hercegnő, Erzsébet királyasszonyunknak édes anyja, az inkább szelid lelkéről és résztvevő szivéről, mint nyilvános szerepléséről ismert hercegasszony.

A boldog és igénytelen falusi életet élő hercegi pár legfőbb gondját gyermekei nevelésére for-

dította. Nyolc gyermekkel áldotta meg az Ég boldog házasságukat s ők mindannyiokat fölnevelhették s családot alapítani láthatták. Leányaik közül csak egy, a legidősebb, Ilona hercegnő maradt özvegyen, kinek férje, Thurn-Taxis Miksa herceg, 1867-ben halt meg. Ez az anyja annak az ifjú Thurn-Taxis hercegnek, ki 1890-ben lett férje Margit főhercegnőnek, József főherceg második leányának. Miksa herceg és *Ludovika* hercegnő gyermekei közül *Erzsébet*, boldog emlékezetű királynénk, a második volt. A következő kettő: Mária és Matild, két fivérhez ment nőül, amaz II. Ferenc volt nápolyi királyhoz; emez Trani Lajos grófhoz. Az ötödik leány *Zsófia*, az oly szerencsétlen véget ért II. Lajos bajor királlyal volt eljegyezve, de az eljegyzés fölbomolván, a francia Alençonni Ferdinánd orleansi herceghez, Nemours herceg második fiához ment nőül s 1900-ban a párisi bazár égésénél veszítette életét.

A három fiúgyermek közül *Lajos Vilmos* herceg a legidősebb, ki Mendel Henriette kisasszonnyal, azóta Wallersee bárónővel rangján alóli házasságra lépven, örökösödési jogáról lemondott. Ennek leánya királyasszonyunknak kedvence s Gödöllőn is gyakori vendége volt s itt is ment férjhez.

A második fivér s egyúttal a főörökös, *Károly Tivadar* herceg, aki mint alaposan képzett és gyakorlott szemorvos is igazi jóltevője a szenvedő emberiségnek, szintén gyakran megfordult Magyarországon, mely iránt meleg érdeklődéssel

viseltetik s melynek előkelő köreiből közszeretettel részesül.

Végre a harmadik fivér *Miksa Emánuel* herceg, aki nőül vevén Amália szász-kóburg-góthai hercegnőt, Klotild főhercegeasszony nővérét, sógorává lett József főhercegnek és Ferdinánd bolgár királynak.

Ludovika hercegeasszonynak, kinek gyermekei Európának csaknem valamennyi uralkodó családjával atyafiságba hozták a Wittelsbach-házát, minden idejét igénybe vette nyolc gyermekének nevelése. Ezenkívül csupán a jótékonyágnak élt s különböző emberbaráti egyesületek alakításában, pártfogásában és anyagi segélyezésében kereste örömét, áldottá tevén nevét mindazok előtt, akik ismerték vagy tán érezték is nemes szívének melegét.

Ebben a szellemben nevedtek a fenséges szülők gyermekei is frissen, egészségesen, tele életkedvvel. Különösen a természetes kedélyt örökölte atyjától Erzsébet hercegnő is, a mi királynénk, akiről akkoriban így írt egyik német lap: «Magas, karsú, könnyű és bájos, egész lénye kecses, élénk és eleven, sötétkék szeme álmodozón ragyog, arcának szép vonásai, melyekről sűrű barna haja hullámosan van hátrasimítva, megnyerők, kifejezésteljesek és rózsás pírrel vannak átfutva. A benyomás, melyet tesz, egészben véve: szelid komolyság és gyöngéd nőiesség».

Eljegyzés és esküvő.

1853. augusztus 16-ikán történt, hogy Ferenc József, a fiatal osztrák császár, Ischlbe rándult, mint mindenki hitte azért, hogy egy hónapot családi körben töltsön el. A bajor hercegnő bájos leányai-
val ekkor már több nap óta ott időzött. Csak egyszer volt alkalmuk az ifjú hercegnőknek az uralkodóval összejönni, de ez az egy alkalom elég volt.

Ő felsége megérkezése estéjén anyja, Zsófia főhercegnő fényes bált rendezett, amelyre a két hercegnő is hivatalos volt. Az uralkodó sokat foglalkozott unokahugaival s az ifjabbat fölkererte az utolsó táncra. E tánc után egy virágcsokrot nyújtott át neki.

Nagy volt Zsófia meglepetése, mikor a bál elvégeztével a császár kijelentette, hogy választása Erzsébet unokahúgára esett s csak őt akarja nőül venni, vagy senkit. Kívánta azt is, hogy a hercegnőtől megkérdjék, vajjon beleegyezését adja-e, anélkül azonban, hogy rábeszélést használnának.

Mikor Erzsébet nagynénje által értesült az ajánlatról, kételkedve kiáltott föl: «Ez lehetetlen! Hisz én csak egy igénytelen teremtes vagyok!» De végre mégis meggyőzték s ő örömet adta beleegyezését.

Augusztus 19-én a császár családjával, a bajor hercegnővel és két unokahugával már korán a templomba ment. Az ajtó előtt Zsófia főhercegnő ifjabb unokahugát bocsátotta előre s ezzel tudtára

adta a főhercegeknek, hogy Erzsébet hercegnő a monarchia trónjára kiszemelt jövendőbeli császárné.

Mihelyt a mise véget ért, Ferenc József unokahugát kézenfogva, az oltárról lelépő pap elé vezette s így szólt:

— Tisztelendő úr, áldjon meg minket; ez itt menyasszonyom.

Egyszersmind parancsot adott első komornyikjának, Legrenzinek, ki már több ízben kitünt építészeti ügyességével, hogy az ischli nyári lakot leg-rövidebb idő alatt az esketés napjáig, 1854. ápril-jáig alakíttassa át.

Akkor fenyegetett épen a keleti kérdés újabb kitöréssel: a krimi háború küszöbön állt. Ő fel-ségének, Ferenc Józsefnek, bizony nem sok kedve lehetett a világpolitika szövevényes ügyeivel fog-lalkozni, amikor szivét először bilincselte le a mély és igaz szerelem; de azért mégis megtörtént nem egyszer, hogy amint Miksa herceg müncheni palotájának csillárait eloltották, fölgyúltak a császár dolgozószobájának lámpái az osztrák követségi palotában, hol szállva volt, s gyakran a hajnali órákig is égtek.

Nappal azonban, ha gyalog, lóháton vagy hintó-ban ismét megjelent bájos menyasszonya oldalán, senki sem olvashatta le arcáról a nyomasztó gon-dokat, melyeket ott lenn a Fekete-tengeren a kelet és nyugat összeütköző hajóhadainak sortüzei éb-resztettek lelkében. Végtelenül boldognak s derült-nek látszott s valóban az is volt.

Utoljára a menyegzői ünnepélyek előtt 1854. március 9-étől 17-éig fogadta a fönséges ara fejedelmi vőlegényét Münchenben. Az utóbb említett nap késő estéjén a ludwigstrassei hercegi palota kapuján egy kétfogatú nyitott hintó hajtattott ki, hogy a Salzburg felé vezető útra térjen. Akkor megnyilt a felső emelet ablaka s egy bájos leányalak intett onnan a hintóban ülőnek utolsó istenhozzádot. A fiatal uralkodó még egyszer megemelte tiszti sipkáját, s ajkai mozogtak, mintha azt akarták volna mondani: «a viszontlátásra, öt hét múlva Bécsben».

És csakugyan április 20-án Erzsébet hercegnő szülői és testvérei kíséretében útra kelt Münchenből a dunamelléki régi császári székvárosba. Az elindulás percében a Ludwigstrassét, a hercegi palotától a diadalkapuig sűrű néptömeg lepte be, hogy utoljára búcsuzzék a szeretetreméltó hercegnőtől.

A fenséges menyasszony érzelmeitől túláradva fölemelkedett a kocsiban s könyekkel szemében intett istenhozzádot München lakóinak.

Egész diadalmenetté alakult a hercegnő útja Münchentől Bécsig. Straubingban gőzhajóra ültek. Passaunál már Felső-Ausztria küldöttsége üdvözölte első ízben a leendő uralkodónőt. «Felső-Ausztria népe — így hangzott az első üdvözlő beszéd, melyet Ferenc József mátkája hallott új hazájában — nyájas, mint e himes mezők és tántoríthatatlan, mint e tornyosuló hegyek. Sziveinkben

mélyen érezzük az istenhozottat, mely királyi fenséged felé harsog.»

Engelhardtzellnél, a határon, az ott horgonyzó hajókra nagyszerű diadalkaput emeltek s a büszke folyam regébe, dalba foglalt partjai mindenütt ünnepi pompában ékeskedtek.

Ő felsége Linzig jött menyasszonya elé, ki oda április 21-én este érkezett. Másnap reggel folytatták az utat Bécs felé. A császár előre sietett, hogy utolsó rendelkezéseit a fogadtatásra székvárosában megtegye.

Maga a tavasz tartotta bevonulását a Habsburgok birodalmába s vele a kikelet legszebb virága, hogy ezentúl új hazája népének tenyésszen s virágozzék.

Bécsben érték el tetőpontjokat a fogadtatási ünnepélyek. Nussdorftól, hol a «Ferenc József» gőzös április 21-én kötött ki a legdrágább kincessel, melyet valaha a Duna hömpölygő árjai hordoztak, Schönbrunnig, ahol a hercegnőnek ideiglenes tartózkodás volt kijelölve, minden út virág- és zászlódíszben pompázott. Egy mesevilág tárult föl lépten-nyomon s az ódon császárváros virágokkal volt elborítva.

Hasonlíthatatlan kép nyilott a Leopoldhegyről néző szemei elé. Minden magaslat, kikötőhely, állomás a folyó két partján nyüzsgött az embertömegtől, mely türelmetlen nyugtalansággal mozdult meg, midőn az Ausztria és Bajorország színeivel diszített gőzös előtűnt.

Az elzárt kikötőhelyen pompás, oszlopokra épített s arannyal dúsan cifrázott diadalesarnok állt. Itt gyültek össze az ifjú császáron kívül ennek szülői, fivérei, Ferdinánd Miksa és Károly Lajos főhercegek, a bécsi hercegérsek s néhány más magas méltóság. Amint a hajó a kikötőhídhöz közeledett, Erzsébet hercegnő előlépett és zseb-kendőjével üdvözlést intett a parton várók elé. Mihelyt a hajó partot ért, ő Felsege gyors léptekkel sietett a fedélzetre s boldogan ölelte át szép menyasszonyát. Az uralkodó példáját követték aztán a fenséges szülők: Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegnő s megható volt látni, amint az anyacsászárné az ifjú menyasszonyt, miután karjaiba zárta, ismét fiához vitte vissza.

Nussdorftól Schönbrunnig sűrű sorokban álló és örömrivalgó embertömeg kettős fala közt tette meg az ifjú mátkapár az utat s magában Schönbrunnban versenyre keltek a kikelet első hirnökei a császári növényház gazdag kincseivel, hogy virág-díszbe öltöztessék a gyönyörű hajlékot. Falak, erkélyek, fülkék és épületecifrázatok roskadozva tüntek el a mámorító illatot lehelő virágok terhe alatt.

Másnap ment végbe az ünnepélyes bevonulás a székvárosba és pedig ősrégi Habsburg-szokás szerint a Therezianumtól, VI. Károly császár régi Favoritájától történt az elindulás. A díshintót, melyben a menyasszony foglalt helyet édes anyjával, nyole tejfehér ló húzta, arannyal himzett vörös szerszámokban, sörényük vörös és arany-

zsinórokkal befonva, fejök tetején lobogó magas fehér tolldísz. A hintó két oldalán császári lakájok lépdeltek, fényes gálában. Az egészen aranyból és üvegből készült hintó födelét a császári korona díszítette, míg a hátsó kerekek között hatalmas birodalmi sas emelkedett, karmai között a kormány-pálcát és almát tartva.

Amint a menet megindult, a bástyákról ágyú-lövések dördültek el s az összes harangok megkondultak. Kilencezer polgár képezett kettős sorfalat a Kärnthner-kapuig s a Wien folyón épített új hidon, mely nevezetes osztrák férfiak álló szobraival volt díszítve s a császárné nevéreől nevezték el, a város polgármestere és községtanácsa fogadták a magas vendéget.

Erzsébet hercegnő ez alkalommal fehérrel díszített rózsaszínű selyemruhát viselt, nyaka körül csipkekendővel, hajában pedig gyémánt-diadémmal, melyet fehér és piros rózsákból álló koszorú font át.

Különösen gazdagon volt díszítve a Kärnthner-kapunak Wieden külváros felé néző homlokzata. Fenn a párkányzaton kárpitmennyezet alatt egy ifjú alak látszott, jobb kezében aranykoronát tartva, míg balja Bécs város címerpajzsát fogta. Mintha a város nemtője lebegő szárnyakkal ide szállott volna alá, hogy a felséges menyasszonynak lábai elé tegye hódolatát. A császári palotában ő Felsége háza minden tagjától és egész udvartartásától környezve fogadta szive választottját s úgy kísérte őt atyái házába.

Április 24-én este hét órakor ment végbe az esküvő az Augusztinusok templomában s az összeadást a császár egykori tanítója, Rauscher herceg-érsek teljesítette.

Megható volt a beszéd, melyet az érsek intézett a felséges párhoz s mely e szavakkal végződött:

«Ferenc József, Ausztria hőse, megmentője, törvényhozói bölcseséggel újjáteremtője és mindenütt, ahol Isten dicsőségéről s az emberi nem üdvéről van szó, előharcosa mellett ragyogjon a császári hitves, mint az első az asszonyok között nemcsak a korona által, mely homlokát övezi, de még inkább erényei által, melyek a trón magasságából szelid fényöket hívólag terjesztik ki a népekre».

A gazdag díszben megjelent gyülekezet pompája, mely a templom hajóját betöltötte, kápráztató látványt nyújtott. Még a távol Szmirna, Szaloniki, Alexandria osztrák alattvalói is küldöttségekkel képviseltették magokat.

A tiszta boldogságot, amely az uralkodó lelkét eltöltötte, semmi sem árulta el jobban, mint egy igénytelen kis esemény, amelynek színhelye a ragyogó trónterem volt.

Erzsébet trónon ült ifjú férje jobbján, aranyhimzésű vánkoston nyugtatta balkezét a sorban előre lépő hölgyeknek esókra nyújtva. A terem zsúfolásig volt tömve; néhány háttérbe szorult ifjú tiszt, hogy a bájos menyasszonyt láthassa, arra a hallatlan illemsértésre vetemedett, hogy mint-

egy vezényszóra ellepte az állványokat, fölállt a székekre, fölkúszott a márványoszlopok magas talapzatára s onnan csodálta a sugárzó szép fejedelmi nőt az uralkodó mellett. Az udvarmester hamar észrevette a támadt rendetlenséget s már szigorúan összeráncolt szemöldökkel közeledett, amikor szerencsére a boldog menyasszony is megpillantotta ezt az udvari szertartásnál bizonyára szokatlan látványt, de megütődése fesztelen mosoly derűjébe olvadt, miközben a császárt is figyelmeztette, ki nyájas intéssel adott parancsot, hogy ne háborgassák az önfeledt hadfiakat.

Mikor a császári pár a Burgba visszatért, az uralkodó először Radeczky gróf, Windischgrätz herceg, Jellacsics bán marsallokat fogadta s mutatta be nejük, azután következett az udvar többi méltóságainak bemutatása.

De az uralkodó nemcsak külső fényvel kívánta élete e boldog napját megülni. Szive azt sugalta, hogy jótékony cselekedetekkel is kimutassa boldogságát. 200.000 frtot ajándékozott a szegényeknek s a császárné ez összeget nászajándékából még 50.000 frttal egészítette ki. És még más úton is megragadta az alkalmat uralkodónk nemes szive, hogy örömet és lelkesedést gyűjtsen népei lelkében. Egy császári kézirat visszaadta szabadságát a felségsértésért elítélteknek és a politikai foglyoknak.

Már az összekelés előtt óhajtását nyilvánította, mint azt a belügyminiszterhez intézett április

8-iki kézírata tanúsítja, hogy azon összegek, melyeket ünnepélyességekre és ajándékokra szántak, a jótékonyosság cselekedeteire és a szenvedők sorsa enyhítésére fordítottassanak.

Az uralkodó önzetlenségének e nemes intelmét természetesen követték is, és Bécs községtanácsa például fölszólítást intézett a polgárokhoz adományokért, melynek begyűlt összegéből negyven tisztességes párnak 500—500 frtot adhattak kiházásítására. Ezenkívül is mindenféle jótékony alapítványok létesültek a boldog nap emlékére s az alacsony kunyhók és a büszke paloták lakóinak imája összefolyt a mennyei trón előtt abban az esdeklésben, hogy hintse áldása teljességét az ifjú pár föl Kent fejére.

Az első körút.

Most, mint a mesebeli király, útra kelt ő Felsége, hogy trónja osztályosának számos országát, országai népeit, népeinek kincseit sorban megmutassa. Ez a körút is csak új alkalmul szolgált az önkénytelen szeretet megnyilatkozásaira, amellyel a nagy birodalom minden részében fogadták ő felségeiket.

Az első látogatás Brünnnek és Prágának szólt. Nagyszabású népünnep rendezésével mutatta ki a jó morva nép örömét afölött, hogy uralkodónőjét körében tisztelhetette. Az ünnepély helyén középre egy császárpavillont emeltek, mely körül mind szoro-

sabban gyűrűzött a tömeg, hogy a szép fejedelemnő elragadó arcvonásait láthassa. A magas pár a rend fenntartására hivatott közegek minden erőlködése dacára sem volt képes áttörni az eleven emberfalat, hogy kocsijáig jusson. Már a küszöbön álltak s a rajongó, elbűvölt néptömeg még nem akart utat engedni. Csak mikor ő Felsege karját nyújtotta a mosolygó császárnőnek, akkor nyitak szét mintegy varázsütésre a sorok s a hódolattal félreállt közönség örömszivaja közt minden föltartóztatás nélkül érte el a magas pár a rá várakozó hintót.

Csehország fővárosában, Prágában is lelkes fogadtatásban részesült I. Ferenc József és fiatal neje s a Moldva hídját valóságos virágos kertté változtatta a nép tomboló szeretete és lelkesedése.

Visszatérve a székvárosba, már a következő évben, 1855. március 15-én a szép frigy meghozta első gyümölcsét, egy mosolygó csecsemő születésében, aki a keresztségben nagyanyja után a Zsófia nevet nyerte. A monarkia érthető izgatottsággal fogadta a hírt, hogy a Habsburgok törzsfája egy kedves, új hajtással szaporodott s együtt örvendezett a boldog szülőkkel.

1857. tavaszán volt, mikor I. Ferenc József császár hozzánk is elhozta ifjú feleségét.

Már április végén szokatlan mozgás, élénkség uralkodott a fővárosban. Ezer és ezer munkás foglalkozott a város diszítésével, az ablakok, amelyek alatt az ünnepi menetnek kellett elvonulni, óriási áron keltek.

Május 4-én — hétfői nap volt — fölhúzták a lobogót a budai várak ormára és megdördültek a Gellért-hegy ágyúi.

Ez ágyúzás azt jelentette, hogy a felséges uralkodópár átlépte az ország határát.

Félhárom órakor délután Visegrádnál bukkant elő a fejedelmi párt hozó «Adler» nevű császári gőzös. Az ágyúk dörögtek, a parti falvakban sorban meghúzták a harangokat.

Harsogó éljen zúgott föl, midőn az «Adler» fődélzetén, vállára vetett fekete köpenykével, szürke úti ruhában megjelent a királyné és mosolyogva, kendőlobogtatással köszönte meg a hódolatot. A pesti kikötőnél lévő kiszállóhid valóságos kertté volt átalakítva és a rózsa, ibolya, szegfű oly szédületes illatot terjesztettek, hogy valóságos mámor szállt a közelben állókra.

A felséges párt a Pesten időző főhercegek, Albrecht akkori kormányzó, Ernő és Vilmos teljes díszben, Szcitovszky János, az akkori hercegprímás bíboros ornátusban fogadták.

A császáron tábornagyi egyenruha, a császárnén pedig, aki Vác és Budapest között a hajón öltözködött át, magyar nemzeti viselet volt, amelyben még százszorta jobban kitűnt fejedelmi alakja, nagy szépsége. Az Angol királynő szálló és a régi német színház épülete között lépett először magyar földre Erzsébet, ahol óriási goth diszítésű diadalkapu állt.

A császárné üveges hintóját hat tollbokrétás fehér spanyol ló vonta és a Fürdő-utcán azok a

kézművesek álltak sorfalat, akik a város díszítésén dolgoztak.

A bevonulásnál feltűnt a primás hatos fogata, a pannonhalmi apát, Rimély díszhintója, elől kengyel-futókkal és csatlósokkal, Kállay Péter cselédsége Mária Terézia korabeli öltönyt viselt, báró Sina Simon pedig oly fényt fejtett ki, hogy csupán a díszruhája 400.000 forintba került.

Nyilvánosan legelőször a Nemzeti Színház előadásán, május 6-án mutatkozott Erzsébet császárné és akik akkor látták, sohasem fogják elfelejteni. A szépségnek, bájnak olyan teljes összhangzása, mint aminő az ifjú uralkodóné volt, századoknak ritka tüneménye.

Az ünnepi előadáson Erkel és Doppler alkalmi operája, Erzsébet került színre.

A páholyokban az akkori pesti társaság legjava foglalt helyet és sorban ott ültek Festetich Györgyné, Nákóné, Bombellesné, Waldstein Jánosné és Batthyány Arthurné grófnék. A legnagyobb föl-tűnést azonban az 1848/49-es eseményekből ismert ritka kitűnő honleány, Csekonics Jánosné, Liphay Leona bárónő megjelenése keltette, aki kerek, zöld selyemruhában, hajában egyszerű gyémánt-abronccsal — az 1849-iki októberi napok óta először vetve le a gyászt — mutatkozott.

Pont félnyole órakor jött az udvar. A császárné brüsszeli csipkével bevont rózsaszínű selyemruhát viselt, míg dús haját, mely csodálkozást keltett, csillagalakú gyémántok díszítették. Hildegarde fő-

hercegnőn kékszinű, csipkéekkel ékesített ruha volt s általános föltünést keltett fehér-piros-zöld toll-díszből összeállított hajéke.

A császár magyar tábornoki ruhát viselt és nagyon élénken társalgott a páholyban ülő Vilmos és Ernő főhercegekkel.

Mély csönd volt a színházban, mikor egyszerre csak Udvarhelyi, szerepéhez híven, poharát emelvén, mondja:

— Éljen a király! Éljen a haza!

Erre a mondásra viharos «Éljen a király!» zúdult föl s a közönség fölállva, odafordult az udvari páholy felé.

A daliás fiatal uralkodó mosolygó főhajtással köszönte meg a tüntetést, a császárné szemeiben pedig könnyek csillogtak. Áldásthozó könnyek, melyek nyomában Josefstadtban száz, Olmützben huszonegy, hazája után sóvárgó fogolynak hullott le a bilincse.

Fényes volt a budai régi országháza termében az az ünnepi bál is, amelyen a császárné először látott csárdást táncolni.

Sárközi huzta a talp alá való, jó ropogós magyar nótát, míg Albrecht főherceg körülvezette a teremben a bájos fiatal uralkodónét s gyönyörködve nézték, hogy aprózzák elődeink daliás táncát daliás magyar úrfiak.

A királyné több közintézetet is meglátogatott s rendkívül meghatotta, mikor május 7-én az Angolkiasszonyok zárdáját látogatva meg, egyszerre

csak citerahangok ütötték meg füleit, majd ötszáz lányka a bajor néphimnusz zendítette rá. A jelenet annyira hatott a bajor fiatal császárnéra, hogy leülve egy székre, fejét kezére hajtotta és hangosan sírt.

Pestről körútra indultak ő Felségeik s itt is mindenféle lelkes tüntetésekben részesítette a népet a császárnét.

Szebbnél-szebb ajándékokat is kapott a felséges pár, így gyönyörű volt a szegediek bográcsa, melyet vert ezüsből, domború diszítésekkel Vandrák üstös csinált.

De ennél is szebb volt az a két egymáshoz teljesen hasonló párta, a debreczeni *civis* leányok pártájának a formája, tömör aranyabroncsból készítve. Magassága két hüvelyk volt, a karika közepén domborművű csillagok futottak körül, egy-egy nagy kiálló briliántokkal, melyet smaragd- és rubinkövek vettek körül. A pártához következő fölirat volt mellékelve: «Hódolat és emlék jeléül ausztriai császári és királyi főhercegasszony Zsófiának és Gizellának»; a párták tudniillik a császári pár két kis leánykájának voltak szánva.

A magyarországi körutat fájdalmas esemény zavarta meg. Az elsőszülött főhercegnő 1857. év május hó 29-én meghalt Budán vérhasban.

Épen a debreceni ünnepek alatt vették a felséges szülők a táviratot a veszélyről, mely a kis Zsófia főhercegnőt fenyegette.

Május 28-án Debreczenből egyenesen Csegére

ment a császári pár, ahol a külön hajó már várakozott, mely Szolnokig vitte őket, onnan pedig vonattal Pestre. Rettenetes út volt ez. A császárné folyton sírt, a császár halálsápadt volt, mire Budára értek. De bárhogy siettek, alig tölthettek néhány órát a kis haldoklónál, aki felséges atyja karjai közt hunyt el. A császárt ez a haláleset annyira megrendítette, hogy ájultan roskadt első hadsegéde, gróf Grünne karjai közé, a császárné pedig eszméletét veszítette.

A kis Zsófia főhercegnő tetemeit Szcitovszky hercegprímás szentelte be s a bécsi kapucinusok sírboltjában tették örök nyugalomra.

A felséges asszony pedig gyászával előbb Laxenburgba, majd szülőihez, Possenhofenbe vonult.

Az Ég azonban vigasztalást is hagyott a mélyen lesújtott szülőknek abban a csepp jószágban, kinek már 1856. év július hó 12-én adott életet a felséges anya Laxenburgban: Gizella Ludovika Mária főhercegnőben.

Ez újabb örvendetes családi eseményt is általános örömnünneppé avatta a fejedelmi kegy. Minden politikai elitelt teljes kegyelmet kapott s a forradalom alatt elkobzott javak visszaadattak jogos tulajdonosaiknak. Ebben is méltán a nagy fejedelelemné jóságos szive sugallatát láthatta a közvélemény.

Még ugyanazon év szeptemberében folytatták ő Felségeik a megkezdett körutazást. Ezúttal az osztrák Alpések kerültek sorra, Semmeringen és a

Mur völgyén át Karinthiáig. Felséges asszonyunk lóháton követte gyalogoló férjét, midőn a tenger színe fölött 1200 méter magasan fekvő Heiligenblutot egy szép vasárnapi napon megmászták. Egy magasan fekvő ponton a felséges úr szeme fehérlő havasi gyopárokat vett észre. Nem törődve a fáradalmakkal, nehezen fölküzdötte magát a meredek sziklafalon s egy leszakított virágszálat ezen szavakkal nyújtott át a császárnénak: «Az első virág, melyet életemben magam szakítottam».

Együtt költöttek el zavartalan boldogságban reggelijöket, hallgatva a vidám havasi lakók kurjantásait, azután a császárné visszamaradt, míg ő Felsége a 2400 méter magas Glockner-nyerget is megmászta. A helyet, hol ő Felségeik pihentek, «Erzsébet-pihenő»-nek és «Ferenc József-esücs»-nek nevezték el később e látogatásról, melynek emlékére leszállás előtt egy szegény pórfiú egy csokor havasi virágot nyújtott át az uralkodónőnek.

Elkisérte aztán a fejedelmi hitves koronás urát olaszországi útjára is. Velenczébe, Milanóba, Pólába, hol akkor tették le a tengerészeti fegyvertár alapkövét. Zajos tüntetések, ragyogó ünnepek tették feledhetetlenné mindenfelé a napokat, melyeket ő Felségeik útban töltöttek.

Mire aztán az uralkodópár körútjából visszatért a hazába, beteljesült a népek forró óhajtása is. Egy fiú születése koronázta meg azt a szerencsés kötést, melyet I. Ferenc József országai boldogítá-

sára tett. 1858. augusztus 21-én pillantotta meg a monarkia trónjának örököse a napvilágot Laxenburgban s a nagy eseményt egy Bécsbe, a császár szárnysegédéhez intézett távirat csak e rövid szavakkal adta tudtul: «Százegy ágyúlövés».

Kevéssel ezután a jóságos uralkodónő egészségi állapota első ízben állott ki komolyabb megpróbáltatást, ami attól fogva jelentékeny változást idézett elő életmódjában is s közvetlen oka lőn későbbi gyakori utazásainak. Az orvosok már az 1860. év telén szelidebb éghajlatot ajánlottak féltett betegüknek s Madeira-szigetet szemelték ki erre a célra. Ott töltötte a telet a magas gyöngéledő, de, fájdalom, a tavasz sem hozott könnyebbedést állapotára s mikor visszatért Bécsbe, egészsége még rosszabbodott. Ekkor először Miksa császár gyönyörű hajlékát, a miramarei kastélyt választotta üdülőhelyéül az Adria partján s mikor ez sem használt, a Korfuba való utazásra szánta el magát a felséges asszony. Innen az az előszeretete a szép Görögország derült kék ege, a hajdankor nagy emlékei iránt, mely későbbi életében sem hagyta el soha s ismét és ismét visszavonzotta őt az emberi művelődés e nagyszerű bölcsőjéhez.

Ferenc József császár különben maga is fölkereste a gyöngéledő Erzsébetet 1861. október havában Korfuban s örömmel látta őt szemlátomást javulni, úgy, hogy hazatérte után a possenhofeni szülői házban töltött néhány hét teljesen visszaadta egészségét.

Erzsébet magyar királynévá koronáztatása.

Jó szive vonzotta a királynét az ezen időben alkotmányától megfosztott s az uralkodóház ellenségének tartott magyar nemzet felé. Megtanult magyarul, megszerette történetünket, irodalmunkat. 1865. óta feléje tekintettek a hazafiak, mint a király és a nemzet közti kibékülés létrejöttének legőszintébb pártolója felé.

— Ha Olaszországban rosszul mennek a császár dolgai — mondá a királyné Andrásynak 1866. február 28-án — az nekem nagyon fáj; de ha Magyarországon mennek a dolgai rosszul, az megöl engem.

Már megelőzőleg azt az óhajtását fejezte ki ő Felsege, hogy legyen neki egy állandó magyar fölolvasonője.

Megindult a válogatás, keresgélés, végre egy hosszú listára fölírták a jelöltek neveit, köztük sok fényes történelmi név viselőjét is.

Máig sem tudja senki, hogy történt, de a tintával írott nevek végére teljesen ismeretlen kéz, meglehetősen kuszált betűvel, plajbásszal oda írt egy teljesen ismeretlen nevet: *Ferenczy Ida*.

A királyné — akkor még csak császárné — türelmetlenül várta a listát s mikor bevitték, ő Felsege figyelmesen átolvasta.

Már egyik-másik névnél megjegyzést is tett, midőn egyszerre a plajbásszal írott név tűnt szemébe:

— Ferenczy... Ferenczy Ida... — ismételte egymárszor, aztán gyors, erős vonalat húzott a név alá.

— Ez kell nekem! — mondá aztán és ügyet sem vetve többé a listára, visszaküldte rendeltetése helyére.

Mintha ő Felsége érezte volna, hogy ennek az egyszerű, szépen hangzó magyar névnek a viselője lesz az ő *hű Idája*, akiről már számtalanszor kijelentette, hogy:

— Ida nekem nem fölolvasonóm annyira, mint *barátnőm*.

A magyar urileány izig-vérig ismerte fajtáját, tudta, mi kedves a magyarnak és apródonkint megismertette felséges úrnőjével a nemzeti sajátosságokat, a jellegzetes magyar karaktert, úgy, amint csak egy magyar leány ismerheti, aki ott élt a *hírös városban*.

A királyné jóakarata Magyarország iránt még fokozódott, midőn 1866. nyarán a porosz háború idején gyermekeivel együtt Budapesten vonult meg. Gizella és Rudolf gyermekeivel a Zugligetet választotta üdülőhelyül, ahol egy nyári lakot béreltek ki a királyi család számára.

A császárné Ferenczy Idával ment kocsikázni, üzletekbe vásárolni, vele ment el meglátogatni az Orczy-kertben fekvő sebesülteket is.

Temérdek szenvedő feküdt ott a pestmegyei *Este*, ma Mária Terézia nevét viselő gyalogezredből, köztük egy szegény tápió-szelei cigányfiú is.

Néhány seb volt a szegény baka jobb karján és az orvosok azt mondták róla, hogy meghal, ha nem hagyja levágni. De ő sehogy sem akart karjától megválni.

A császárné épen a sebesültek közt járt Ferenczy Idával és hallotta ellenkezését.

Odafordult hozzá és biztatta, hogy ne féljen, sőt kérte is, engedne az orvosoknak.

De a cigány csak jajgatott, végre odaszólt az egyik orvosnak:

— No, nem bánom... de csak úgy, ha, míg levágják a karomat, itt ül ő szent Felsége, a császárné.

Az orvos elhült. Nem merte a cigány kívánságát közölni a felséges asszonynyal. Ferenczy Ida azonban, aki szintén hallotta, már bátrabb volt.

És bajor Erzsébet, az ő nagy, nemes szivétől ösztönöztetve, megtette, amit a cigány kívánt. Leült a sebesült ágya mellé, várt, míg a műtőorvos elaltatta betegét, akkor kiment, de mire a kart levágta a doktor, már ismét ott ült a *Jóska* cigány ágyánál, aki hálásan tekintett a nagy fejedelelemnőre.

Hogy mi része volt aztán Erzsébetnek a magyar nemzet és az uralkodóház közötti teljes kibékülés létrehozásában, azt egyszer majd el fogja mondani a komoly történetírás. Bizonyos az, hogy az ő védőszellemé állt őrt a magyar nemzet fölött, midőn a rossz tanácsadók eltántorítani iparkodtak a legjobb király szivét hű magyar nemzetétől; az ő gyöngéd

kezei építgették azt az aranyhidat, mely a félre-értések örvényeiből az egyetértés révpartjára vezette a fejedelmet és a nemzetet. Mikor aztán fáradozásai sikert értek s az alkotmányos élet napja újra föl-sütött e sokat szenvedett országra, akkor szépsége, boldogsága teljes sugárzásával szállt le ide hozzánk, hogy részese legyen örömeinknek, bánatainknak.

Királynénk életében kimagasló mozzanat volt az 1867. június 8-iki piros pünkösd napja, mely Európa legszebb fejedelmi asszonyát Magyarország királynéjává koronázta.

Már reggel öt órakor talpon volt az egész város s reggel hét órakor a díszfogatok sokasága s a pompába öltözött lovasok mind együtt voltak a királyi vár udvarán. Félóra mulva harsogó trombitaszóval jött ki a várkapu alól egy csapat huszárság, utánuk az udvari apródok, a testőrség, a miniszterek és országnagyok, a császári és királyi ház tagjai s azután a király magyar tábornoki egyenruhában, mind lóháton. A bandériumok és a közönség lelkesült éljenzése fogadta a királyt. Utána jött a királyné ugyanabban a koronás üveghintóban, melyben felséges elődje járult a koronázás elé. A hintót nyole fehér ló vonta lassú lépésben. A királynén fehér selyemruha volt, csipkéekkel és gyémántokkal díszítve s a fején brillantoktól ragyogó korona. Utána pejlótól vont hintón a főudvarmesternő és azután a császári és királyi főhercegek és főhercegnők s a palotahölgyek. A menetet

a magyar testőrség másik csapata zárta be. Az egész menet a budai plébániatemplom elé vonult, ahol a lépcsőzetnél a püspöki kar fogadta a királyt. Maga a koronázási szertartás egy óráig tartott. Az esztergomi hercegprímás kente föl a király homlokát a szentelt olajjal s a nádort helyettesítő miniszterelnökkel, gróf Andrássy Gyulával együtt helyezé fejére szent István koronáját, övezé dereka körül az ország pallosát s csatolta vállára az első királyné által himzett, szent alakokkal gazdag királyi palástot. Ezalatt Liszt Ferenc koronázási miséjét zengette a templomi kórus.

Mikor a megkoronázott király az oltár zsámolyáról fölemelkedett, a magyar miniszterelnök hármas «éljen»-kiáltással üdvözlé a fölkent uralkodót, mit a templom százszorosan zúgott vissza; de az éljenkiáltás kihatott az utcára s aztán végigzúgott az egész városon. E szertartás után a királyné, kinek vállát érinté a korona és fenséges gyermekei visszatértek a palotába, a megkoronázott király pedig az ország nagyjaival, a testőrség által kísérve, gyalog a Szent János-, vagy mai szokásos nevén, a helyőrségi templomig vonult.

A magyar királylány.

Budapest lakossága ritkán volt a feszült várakozástól annyira izgatott, mint 1868. április hó közepén. Úgy akarta a király, hogy a félreértés és elidegenedés hosszú és kínos korszaka után a trón és

a nemzet közt helyreállt benső viszonynak mindenki által könnyen megérthető bizonyítéka legyen s hogy azzal a magyar nemzetet épen az ajándékozta meg, ki az engesztelődés nemes munkájának első kezdője és főtényezője volt: a királyné, akiben az ország már akkor leghívebb jóakaróját, pártfogóját, védasszonyát áldá.

Budavárában szállt meg a fejedelmi nő, előestéjén egy örvendetes családi eseménynek, melynek bekövetkeztét el volt szánva itt, a magyar királyok székhelyén várni be.

A lakosság türelmetlenül számlálta a napokat, órákat, perceket. Hogy minő volt a lakosság minden rétegének a hangulata, mutatja az a jellemző eset, hogy április hó 21-én, midőn épen tanácsban ültek a városatyák, a város kapitánya a nyílt ülésbe örömsugárzó arccal berohant és jelenté, hogy Budavárában királyfiú született!

A legőszintébb lelkesedés örömhangjai szakították félbe a tanácskozást s kitárult az ábrándok tündérvilága, mely fölmutatá az újszülött ragyogó pályáját: hogyan fogja magát magyarnak vallani, ha felnő, hogyan övezi hírrel, dicsőséggel nevét, hogy száll diadalról-diadalra lelkes magyar seregei élén!

Korai volt az öröm. A várva-várt vendég még akkor nem lépett ki a földi lét határára. S tartott a találgatás tovább: fiú lesz-e, vagy leány? A többség fiút szeretett volna; de abban a fölfogásban nem volt különbség, hogy legyen bár fiú, vagy legyen leány, mindenképen legyen áldott egész éle-

tében, legyen áldás szülőinek, legyen áldás a rá néző népek millióinak!

22-ikén, szerdai napon, hajnalban, kevéssel öt óra után megszólalt az ágyú a Szent Gellért-hegy fokán. Szorongva olvasták a lövések számát. A huszonegyedik dördületnél az ércetörök elhallgatott. Folytatása nem következett. A lakosságnak tudtára adatott, hogy főhercegnő született.

Így is határtalan lőn az öröm. Hiszen nem a saját magunk legközelebbi példájából tudtuk-e, hogy a trón körül egy nő is minő véghetetlen áldás lehet? S itt most az a fő, hogy a magyar királynak magyar földön, Budán született gyermeke, az első királyi gyermek, több, mint háromszáz hosszú esztendő után.

A várost azonnal föllobogózták, ünnep lőn mindenütt. Este kivilágították az utcákat, középületek és magánpaloták lángok tengerében úsztak. A Nemzeti Színház homlokzatán a következő fölírás volt olvasható lángbetűkkel:

«Ős Buda ormainál új csillag tünt föl egünkön:

Ránk veti fényugarát: a haza ünnepet ül.

A tavasz életadó kebelén meghozta virágát;

Rózsa ölen bimbót. Üdv fejedelmi virág!»

A rákövetkező szombatnapon, 25-ikén délután egy órakor volt a keresztelő a várpalota kápolnává átalakított nagytermében a palota- és udvarképes hölgyek és nemesség, a magyar és osztrák törvényhozás, a horvát országgyűlés küldöttségei, Budapest és Bécs fővárosok polgármesterei s az orszá-

gos és udvari főméltóságok, nemkülönben a püspökök és infulás apátok jelenlétében, akik a pontifikáló hercegprimás segédletében jelentek meg. A szent keresztségben, melynél a Jordán vize használtatott s Palesztinából hozott viaszgyertyák égtek, *Mária Valéria Matild Amália* nevet nyert az újszülött. Ugyan e névre kereszteltek el a pesti oldalon egy gyönyörű utcát, melyet nemrég a Dunától hódítottak el.

A gyermek első ápolása a királyasszony főudvarmesternője, Königsegg grófnő gondjaira bízott, ki Balassa és Fleischer orvostudorok tanácsával már előre gondoskodott egészséges, fiatal szoptatós dajkáról, kinél a királyasszony akaratából ki vala kötve, hogy magyar legyen. Meg is találták az alkalmas dajkát Juhász Sámuelné, egy szép aszódi menyecske személyében.

Első éveit leginkább Budán és Gödöllőn töltötte a gyermek, az itteni enyhébb levegő egészségének inkább kedvezett. Ennek köszönhattük, hogy az udvar is több időt töltött körünkben ez időtájt.

Gödöllőn az udvar is egészen családias életet élt. Itt nem uralkodott annyira az udvari feszes ceremonia, mint Budán, vagy épen Bécsben. A kis főhercegasszonynak itt több volt szabad, mint akárhol egyebütt, itt igazán gyermek lehetett, mint a többi gyermekek.

Az ottaniakból is szabad volt olykor választania mulatótársakat s ha kikocsizott egyszerű kétlovas fogatban, vagy ha gyalog kísétált, csak Korniss

grófnő társaságában — legföljebb távolról egy lakáj által kíserve — zsebe mindig tele volt fényes aprópénzzel, süteménnyel, cukorkákkal, játékszerekkel, melyeket kedvvel osztogatott ki az útjába jövő gyermekek közt; sőt szülőitől ajándékba kapott pénzét is részint mind arra költé, hogy hozzátartozóit valami ajándékkal meglepje, részint, hogy jótékonyt gyakoroljon vele.

Testvérein, a nála tizenkét évvel idősebb Gizella főhercegnőn és a tíz évvel idősebb Rudolf trónörökösön kívül, kik igazi szeretettel kényeztették, legkedvesebb játszótársa a vele egykorú Auersperg Aglája hercegnő, az akkori osztrák miniszterelnök bájos kis leánya volt. Ezzel egymás között minden rangkülönbséget félretéve, csak igazi barátnők közt fejlődhető bizalmassággal és fesztelenséggel együtt üzték a gyermekjátékokat, futkostak, labdáztak, kacagtak és pajzánkodtak s Rusztem, a királyné kis szerecsenje, ma sem feledte el, mily emberül megdobálták hógolyóval, hogyha talán fehér lenne tőle.

A kis főhercegnőt azonban korán fogták tanulásra is. Eleinte csak úgy könnyedén, játszilag szoktatták hozzá, míg az életpálya komolyabb korszaka is elérkezett.

Rudolf trónörökösnek a magyar történelemből Rónay Jácint volt a tanára, a hazafias lelkületű főpap, akit a magyar minisztertanács ajánlott e tisztre s legfelsőbb helyen minden aggály nélkül elfogadták, noha tudták, minő szerepe volt a sza-

badságharcban s hogy emiatt száműzetést is szenvedett. Nemcsak elfogadták, de tanítási irányára nézve teljesen szabad kezet is engedtek neki. Annyi volt az összes utasítás: «Mi az igazságot akarjuk, járjon el meggyőződése szerint». És így járt el. Előadásait magyar nemzeti szellem lengte át, de egyúttal a szabadság szeretete is. Mindig és mindenütt e tant iparkodott növendéke lelkébe vésni: «Tiszteld a törvényt, tiszteld az ország alkotmányos jogait».

Hogy a felséges szülők meg valának elégedve e tanítási iránnyal, mutatja az, hogy Gizella főhercegnő nevelésének befejezését is Rónayra bízta, sőt midőn a trónörökös tanítását befejezte, a királyasszony magához hivatá s hivatkozván Rónaynak a mai nevelésről tett egy korábbi megjegyzésére, melyben helyteleníté a növendékeknek mostani túlterhelését s azt, hogy «csak tanítunk, de nem nevelünk», kijelenté, hogy egyetért vele s leánya, Mária Valéria oktatását nem sok, hanem csak egyetlen tanítóra akarja bízni: ő reá.

— Lesznek — mondá a felséges asszony — lesznek Valéria körül angol, francia, német és magyar nők is; de a neveléssel és tanítással önt akarom megbízni. Azt óhajtom, hogy a tannyelv a magyar legyen, kivált a vallásoktatásban; gyermekemmel naponkint magyarul imádkozom, folytassa ezt. Legyen ő is vallásos, de ne vakbuzgó. Mindnyájan rászorulunk az életben a vallás vigaszára. ...Ó, mily igaz szavak, mily királynéhoz méltó

szavak! Mintha csak egy megrendítő sejtelem szólalna meg bennük, mely azóta bekövetkezett...

Úgy látszik azonban, a királyné terve ellen hatalmas emberek foglaltak állást, mert több telt bele egy évnél, míg báró Nopcsa, a királyné főudvarmestere értesítette Rónayt, hogy most már jöhet.

Május 21-ikén történt, hogy Rónay elvégezvén Rudolf trónörökössel a történelmi előadást, fölszólítást nyert a trónörököstől, hogy menjen a királynéhez. «A mama megbizott — mondá a trónörökös — hogy önt a kis Valériához vezessem, szeretné, ha megismerkednének; ön még úgy sem látta őt, nemde?»

Mindketten végimentek a schönbrunni palota fényes termein. A trónörökös maga jelentette be a látogatást s néhány pillanat mulva visszatérve, így szólt kísérőjéhez:

— Tessék bejönni, a kis Valéria már elvégezte reggelijét.

A török szőnyeggel borított terem bútorzata kevés és egyszerű volt, de annál több a gyermeki játékszer. Itt a pamlagot virító arcú, csipkébe, selyembe öltözött babák ülték végig, amott csinos bölcsőben behunyt viaszszemmel a kedvenc babák egyike szunnyadott. Itt apró főzőedények álltak valami konyhaféle osztály festett falai közt; amott festett faházak s ügyesen faragott állatok heverték össze-vissza.

Ő felsége a királyné kegyesen fogadta a magyar

püspököt s bemutatta Valéria főhercegasszonyt, ki alacsony, festetlen fenyőfa-asztalnál megfelelő magasságú széken ült s a felséges mama sürgetésére fölállt, félénken a belépőre tekintett s lesütött arccal ismét a székére ült. Ily egészen feketébe öltözött vendég tapasztalatlan szemében megdöbentőnek látszott.

— Valéria még nem látott papot — jegyzé meg mosolyogva a királyné — s azért kissé elfogult.

A kis főhercegnő jobbján, szintén alacsony széken ült a királyné, balra Miss Trockmorton, az angol nevelőnő állt. Gizella főhercegnő s a trónörökös körülterdelték a fehér asztalkát. Rónay a följánlott széken foglalt helyet, szemben a kis fenséggel, aki nagy gonddal lapozgatott az előtte levő képeskönyvben, melynek tárgyát a szerető anya s a kedves testvérek fölváltva angol és magyar nyelven magyarázgatták. Megesett, hogy a kis fenség maga is tett megjegyzést s amit ilyenkor nyilvánított, attól az eltérő fölvilágosítás után sem állt el könnyen, újra és újra ismételvén a már kimondott szót. A királyné anyai szeretettel csüngött gyermekén s Rónayhoz fordulván, mondá:

— Valéria nem szokott könnyen engedni, már van véleménye.

Távozáskor fölszólította a püspököt, hogy néha-néha látogassa meg Valériát. «Ez jobban meg fogja önt vele ismertetni», szólt s intett, hogy a gyermek fogjon vele kezét.

Rónay természetesen szívesen engedett a meg-

tisztelő föl hívásnak s már a következő nap elején újra fölkereste Valériát reggel féltizenegy órakor Schönbrunnban. A kert egy elzárt részébe vezették, hol a fák árnyékában vászonsátor alatt ült a királyasszony gyermekeivel, Gizella és Valéria királyi hercegnőkkel.

Ezúttal a kis magyar királylány beszédesebb volt, meg-megnevezte magyar nyelven az előtte fekvő képeskönyv tárgyait. Rónay látogatójegyekből játékot metszett ki neki, azon igérettel, hogy legközelebb egész kártyaházzal kedveskedik.

Három nap múlva pontosan el is vitte a megígért kártyaházat, melyet a kis fenség nagy örömmel hordott körül, mutogatva az ablakokat, erkélyeket és kimetszett rostélyzatokat, melyeket a derék főpap sok munkával és türelemmel készített.

Mikor aztán félóra múlva egyedül maradtak, folytatta a játékot. Négy betűt metszett ki papírból, megnevezte azokat, összeállította s a kis királylánynak nagy volt meglepetése, mikor azt a szót olvasta ki a betűkből, mely annyiszor lebegett ajkán, a legédesebb szót, amelyet gyermekajk kijethet:

MAMA.

Ettől fogva állandó lett a viszony az aranyszivű pap és fiatal növendéke közt. Ischlbe költözve, mind gyakoribbakká váltak a séták a kertben, a márványból épült s fényesen bútorzott erdei lak közelében, hol Valéria hölgyei, köztük Csabi Anna, Miss Trockmorton, madame Lauginer társaságá-

ban sétálni szokott. A királyné egyszersmindenkorra megállapította, hogy a trónörökösnek adott leckékkel el nem foglalt minden másodnapon reggeli 9—10 óra közt a kertben találkozzanak. Természetesen a szelid lelkű püspök már jó előre ott várt a lombos fák árnyai alatt s mikor a mindig fehérbe öltözött főhercegnő ruháját a távolból, a bokor- és virágcsoportozatokon át megpillantotta, sietett üdvözlésére. A kis fenség ilyenkor szemérmesen nyújtotta kezét és föl s alá sétáltak vidám vagy komoly beszélgetés közt, vagy épen hallgatva is. Mert Valéria általában nem volt beszédes, igen sokszor néma komolyság fogta el s ilyenkor aztán Rónay kereste a tárgyat a közeleső szép természetben, a környező hegyekben, melyekre fölhívta a kis fenség figyelmét s mosolyt derített arcára. Félóra mulva aztán ő felségeik is megjelentek az erdei lakban villásreggelin. A királyné első szava ez volt Rónayhoz:

— Nemde, Valéria örült, mikor önt meglátta?

Szabadnapokon el-eljártak a kertbe s akkor mindig voltak a magas tanítványnak apró közlendői, igénytelen meglepetései. De szeptember utolsó napjain az időjárás szerfölött szeszélyesre fordult, a környező hegyekről le-leszakadt a zápor s nem egyszer kellett nemesak az ilyenekben élénk mulatságot találó gyermek királyleánynak, hanem az öreges tisztelendőnek is futva menekülni.

Valériának nagy öröme telt az ilyen zivatarokban, pedig a legcsekélyebb meghülés is náthát szo-

kott volt előidézni nála. De ez nem aggasztotta, mert az ilyenkor termeibe szorult kis betegnek minkeni csak annál jobban kedvét kereste s járta nagyban a szórakozás, a derű.

Október első napjai rendesen még Ischlben találták a királyi családot, habár Valéria a borusabb időkben nem ment a szabadba, hanem Rónayval otthon rajzolással, faragottbetű-szedéssel mulatta magát.

Mivel pedig október 4-ére esett ő Felsege nevénapja, ilyenkor a királyi fenség már korán reggel díszruhába öltözött, kezében illatos virágbokrétát tartva, körülkötve magyar nemzeti színű szalagokkal, melyet a papának szánt.

Pár nap mulva Erzsébet napja köszöntött be; a királyleány csinos beszédet tanult be magyarul, melyet Rónay komponált. «Úgy fogom megtanulni — dicsekedett a kis tanítvány — mint a mamával a Miatyánkot és Üdvözetet.» S el is mondotta hibátlanul az első örömnnyilatkozatát 1872. október 19-én, mely csak e rövid pár sorból állott:

«Kedves mamám! Engedje meg, hogy e napon szivére boruljak s anyai jóságát megköszönjem. Az Isten áldja meg, legyen élete hosszú és borutlan, hogy a kis Valéria drága mamáját még soká szerethesse».

Nemsokára ezután az ischli napokat Gödöllő váltotta föl, hol Valéria mindig örömmel időzött. Szive egész gyermeki boldogságával ujságolta a hírt öreg barátjának a közelgő gödöllői utazásról. «Volt-e

már ott?» kérdezte. «Nem.» «Hogyan — mondá meglepetve — hiszen Magyarországon van.»

— Igen, de Magyarország nagyobb, mint Ischl s még itt sem voltam mindenütt. Remélem azonban — folytatta Rónay — hogy nemsokára látni fogom Gödöllőt, melyről annyi szépet hallottam már s akkor kérni fogom kis fenség, hogy mestere legyen s figyelmeztessen a kert szépségeire s arra a zöld erdőre, mely, úgy hallottam, közel esik a kastélyhoz s tele van nyulakkal, őzekkel és szarvasokkal.

Most a kis főhercegnőn volt megint a közbeszólás sora. «Igazán? — kérdezte fölvilanó arccal, mert ez volt szokott szavajárása — s nem bántanak?»

— Nem hinném — oktatta tovább Rónay — mert az efféle vadak mindig résen állanak, aggódva néznek körül s nem szokták bevárni az embert.

Ilyenkor azután maradt a rajzolás, megszakadt a betűszedés s az erdők szilaj lakóiról az egyik kérdés a másikat érte.

A királykisasszony ide s tova már a hetedik évébe lépett, már akkor négy nyelven beszélt: németül, magyarul, franciául és angolul. Nevelőnőitől játszva tanulta meg mind a négy nyelvet. A királyné határozott óhajtása azonban az volt, mint említettük, hogy Rónay Jácint vegye kezébe a főhercegnő tanítását. Amellett azt kívánta ő Felsége, hogy a tanítás ne annyira az észbeli tehetségeket, mint inkább a szív és kedély képzésére irányuljon. Eleinte a kis

tanulónő a földrajz és a történelem iránt mutatott nagy hajlandóságot. Ha atyja vagy anyja úton voltak, a mappán mindig keresgélte, hogy merre járnak. Később azonban inkább a költészet volt kedvenc foglalkozása, amit a királyné igen szívesen látott. A főhercegnő versecskéit már elejétől fogva maga a királyné javítgatta ki.

Tanóra közben Valéria rendszerint nagyon figyelmes volt. Csak ha úton volt a királyné, akkor szakította néha félbe a magyarázatot egy-egy türelmetlen kérdéssel: «Mikor jön meg a mama?» Ha névnapi ünnep fordult elő a királyi családban, akkor is megesett, hogy egy kis szórakozottság volt rajta észrevehető. Ha valami himzést készített a papa számára vagy a trónörökösnek aranymelltűt vett megtakarított pénzecskéjéből, óra alatt rendesen kezében tartotta az ajándékot, hogy a döntő percben ne kelljen keresnie.

Ha a királyné nagyobb utazást tett, a kis főhercegnő vigasztalhatatlan volt, alig lehetett megnyugtatni. Egy kis kárpótlás volt számára az, hogy királyi anyjával levelezhetett. A főhercegnőnek anyjához intézett első levele Ischlben, 1875. július 5-én kelt és Bécsbe ment, ahol akkor a királyi pár jelen volt V. Ferdinánd temetésén. A kis főhercegnő nagyon szomorú volt, mikor a királynétől elvált és a következő levelet írta:

«Kedves mamám! A kis Valéria jól érzi magát, szorgalmasan tanul, hogy szeretett szülőinek örömet szerezzen és csak azon búsul, hogy a mama

nincs itt. Gondosan számlálja az órákat, míg édes mamája visszatér!»

A királyasszony élénken érdeklődött leánya előmenetele iránt s reggelijét is rendszeren a kis főhercegnő szobájában költötte el, figyelve az előadásra. A kis tanítvány kitűnően tanult, éles fölfogása, egészséges ítélete s erős emlékezőtehetsége volt. Rónay kivált elbeszélői tehetségét emeli ki s följegyzi, hogy az írói és költői hajlam már igen korán nyilatkozott benne.

A királyné életveszélyben.

Szakadatlanul tartott a sokoldalú tanítás, kilenc álló évig mindenütt, ahol az udvar épen tartózkodott: Bécsben, az ébredő természettel Schönbrunnban, nyáron Ischlben, ősszel s néha a tél egy részében Gödöllőn s a budai várban; sőt midőn a főhercegnő Felséges anyjával a sassetoti normandi partokon, Párisban, Feldafingben, Miramareban töltött heteket, Rónay itt is mindenütt kísérelte és meg-megtartott egy-egy tanórát.

Erzsébet királyné ugyanis szokott gödöllői és ischli tartózkodásain kívül inkább nagyobb utazásokban keresett szórakozást és üdülést. Angolországban évenként nagyobb utazásokat tett, de nem a világhírű tengeri fürdők tarka, nemzetközi zsvivaja kötötte volt le érdeklődését, hanem a skót felföld, a havasok és a tenger nagyszerű bájai. Innen egészítette ki ilyenkor nemes fajokban gazdag istállóját

s innen hozott Shadow nevű óriási nagy ebe sokáig volt a felséges asszony kedvenc állata s utolsó angolországi útjából Mária Valériának is küldött ajándékba egy Boxl nevű mopszot, melyet aztán a kis királyleány anyja engedelmével Rónay püspöknek ajándékozott, aki a csinos állatot lefényképezette s fényképét megküldötte fejedelmi tanítványának azzal az elmés költeménnyel együtt, melyben Fest Imre, az osztrák-magyar bank néhai aligazgatója s Petőfi jeles német fordítója énekelte meg a bátor ebnek Trencsén-Tepliczben Rohan herceg mopszlijával vívott csatáját.

A királyasszony nyári üdülései azonban inkább gyaloglási kedvteléseivel voltak egybekötve s külföldön is csak ritkán s épen nem valami különös előszeretettel keresett föl rövid időre egy-egy előkelőbb fürdőhelyet. Oka ennek részben a királynénak a feltünéstől való nagy idegenkedése volt, mely különösen franciaországi és párisi időzése alatt igen sok percét megzavarta, a magányt és visszavonult életet mindenkifölött kedvelő magyar királynénak. Sassetoti időzése alatt is igen kevésbé vették figyelembe inkognitóját, sokan tolakodtak körüle s maga Bonnechose roueni érsek elkövetett mindent, hogy a királyné környezetében tartózkodó Rónay Jácint püspök útján kihallgattatást eszközöljön ki, ami azonban nem sikerült. Kevesen tudják azonban, hogy majdnem végzetessé is vált királyné ő Felségére nézve a sassetoti fürdőzése. 1875. nyárutóján látogatta meg a királyné a divatos és előkelő

fürdőhelyet s ez alkalommal leányát, Valériát s ennek nevelőjét, Rónay püspököt is magával vitte. Mint rendesen, ekkor is *Hohenembs grófné* név alatt utazott, de a királyi vendég inkognitója csakhamar nyilvánossá lett s ettől fogva nem szüntek meg az ostromló, kérő levelek, különösen jótékony intézetek és francia apácák részéről. Amellett az ácsorgó, bámész idegenek is nem épen a művelt franciára valló udvariassággal tolakodtak a magyar királyné és leánya közelébe, kiknek számára állítottak ugyan a tengerparton vagy húsz lépésnyi ponyvasikátort, de ez nem nyult elég messzire be a tengerbe.

Szeptember 17-én delet harangoztak, mikor egy lovász halálsápadtan szaladt azzal a megrendítő hírrel, hogy ő Felsége a királyné lebukott a lóról s eszmélet nélkül fekszik a gyepen. E szörnyű hír hallatára Rónay azonnal megbizott egy cselédet, hogy gyorsan hajtson orvosért a nem messze eső Petite Doleba, ő maga pedig sietett a szerencsétlenség színhelyére, mely a felséges asszony lakosztályául szolgáló kastélytól vagy kétszáz ölnyre lehetett.

Mikor odaérkezett, ép akkor segítette föl két lovász a földről ő Felségét, ki merev, révedező tekintettel nézett maga körül, de ráismert a püspökre, mert azonnal magyarul szólítá meg:

— Kit keres ön?

— Felséges asszonyom — rebegte Rónay — remélem, nincs semmi baj?

— Mi baj volna? Hát történt valami? Hogyan kerültem ide? Hiszen délelőtt nem szoktam lovagolni. Gondolja ön, hogy emlékezetem vissza fog térni?

Rónay elrémült, de volt annyi lélekjelenléte, hogy leküzdve aggodalmát, biztató szavakat intézzen ő Felségéhez s bár a királyné ellenezte, tüstént karszékért s jeges vízért küldött a kastélyba.

Sérülés vagy törés nem mutatkozott sehol, csak a királyi asszonynak kissé elvörösödött halántékán látszottak sárnyomok. Hideg borogatást tettek az ülő királyné fejére. Ez némi enyhülést okozott, de a kábultság még sem szűnt meg s kétszer is el kellett mondania a királyné ismételt kérelmére a baleset részleteit.

Később az Angliából hozatott lovászmesterhez fordult a királyné s tőle kérdezte angol nyelven a történeteket. A lovászmester azonban, úgy látszik, az esés pillanatában a távoleső második gátároknál állt s így maga sem látta a szerencsétlenséget, mert egyszer így, másszor amúgy adta elő a dolgot, egyszer azt mondta, hogy az elbukott ló patkója, másszor megint, hogy a lónak csak a térde érintette a királyné halántékát.

A dolog úgy történt, hogy a sebesen vágató ló vagy négy lépés távolságra vetette lovasát s a csekély halántékütést a megelőző napi eső folytán szerencsére még puha talaj okozta. Gondosan megvizsgálták s később le is rajzolták a helyszínét a nyomokkal együtt s ezek után az volt Rónay véle-

kedése, hogy a ló, átugorván a sövénnel fődött gátárkot, belesüppedt a sáros gyepebe s e pillanatban bukott le a királyné, míg a ló térden tovább sikamlott s fejével föl is túrta a gyepeket, minek nyomai is láthatók voltak, azután pedig hátára fordult s összetörte a nyeret.

A hideg borogatást folytatták, minek következtében a királyné nemsokára könnyebben érezte magát. Mindjárt kedvenc lova jutott eszébe, annak sorsa aggasztotta s hogy meggyőződjék róla, hogy a csekély térsérülésen kívül csakugyan nem esett neki sem nagyobb baja, maga elé vezettette és sajátkezüleg nyujtotta a rémültében még egyre reszkető szép állatnak a répaszeleteket. A nap heve ellen Rónay tartotta ernyőjét a királyné feje fölé, melynek nyelébe be is vésette később e nap emlékére a dátumot: «Sassetot, 1875. szept. 11».

Végre háromnegyed óra mulva Wiederhofer udvari orvos is megérkezett s ő Felségét hintóba segítve, aggódó arccal kísérté vissza a kastélyba. A kis királykisasszony ezen egész idő alatt mit sem sejtett a felséges mamáját ért szerencsétlenségből, ott ült mosolyogva a tengerparton összehordott homokon s gondtalanul játszott. Az nap csak annyit mondtak neki, hogy kedves mamája főfájás miatt visszavonult.

De a forróság másnap sem szünt meg s a beteg királyné erői észrevehetőleg gyöngültek; csak délután lett a királyné annyira jobban, hogy maga elé hívathatta Mária Valéria főhercegnőt s komolyan

megigértette vele, hogy soha lóra nem ül, amit a kis Valéria meg is ígért és meg is tartott azóta, úgy hogy tudvalevőleg sohasem is lovagol.

A komolyabb természetű baleset híre villám-szárnnyakon terjedt el szerteszét Európában s az összes fejedelmi udvaroktól meleg hangú részvét-iratok érkeztek. Sokan talán nagyították is az első pillanatban a veszélyt és súlyos agyrázkódástól tartottak; annyi bizonyos, hogy Erzsébet királyné csak nyole nap mulva lett annyira jobban, hogy fölgógyulására hálaistentisztelet tartását rendelték el. A hálamisén a királykisasszony is jelen szeretett volna lenni s összekulcsolt kezekkel rimánkodott nevelőjéhez: «Én is elmegyek a templomba imádkozni a mamáért», — de orvosa nem engedte ezt meg.

Különös véletlen, hogy a királyné balesetével egy nap és majdnem egy órában érte Andrássyt is hasonló szerencsétlenség, hogy lebukott a lóról, azaz, hogy a magas udvari körökben nem szokásos ezen kifejezés helyett szabatosabbal éljünk, «lova elbukott», mert amint utóbb körülményesen megmagyarázták, nem a lovas szokott bukni, hanem a ló.

De míg királynénk ő Felségét ez a sajnálatos eset nem tartotta még vissza ismert merész lovaglásaitól s az előbb leírt eset után alig két héttel is már újra nyugodtan lovagolva látták, addig az udvarnál annyira kedvelt és népszerű külügyminisztert ez idő óta maga a királyné tartotta nem egyszer

vissza, hogy a gödöllői hajtóvadászatokon részt vegyen. A királyasszony azonban ezután sem kimélte magát, paripája a legveszedelmesebb pályákon szélgyorsan iramlott.

Boldog családélet.

Egy nemzet könnyei hullottak, amidőn szétvitte a táviró Deák Ferenc halálát 1876. év január hó 28-án. Pénteki napon sujtott le a nemzet gyásza és hétfőn délelőtt egy váci-utcai virágkereskedés kirakata előtt nagy embertömegek csoportosultak, hogy láthassák a királynénak Deák Ferenc ravatalára szánt koszorúját. A koszorú, melyet ma is kegyelettel őriznek, babérlevelekből s pompás fehér kaméliákból van kötve, bokorra kötött két arasznyi széles, nehéz fehér atlaszszalaggal. Rajta ez a fölírás kihimezve aranybetűkkel:

Deák Ferencnek — Erzsébet királyné.

A koszorút maga a királyné helyezte a ravatalra. Hétfőn délután négy órakor érkezett az Akadémia csarnokába, ahol a ravatal fölállítva volt, a királyné.

A felséges asszonyt a künn várakozó nagy néptömeg néma hódolattal köszöntötte.

A fogadásra összegyűlt urak szétvonták az ajtót borító függönyt és ő Felsége mély gyászba öltözve, belépett a sötét csarnokba, melynek félhomályát csak a ravatal lángjai világították meg. A királyasszony kíséretében gróf Festetich Mária udvarhölgy és báró Nopcsa udvarmester voltak.

S ekkor történt a fönséges jelenet, melynek emléke mindenkoron fog élni e nemzet kebelében. A királyasszony kezeibe vevé az általa előre küldött gyönyörű babérkoszorút, föllépett a ravatal emelvényére s udvarhölgye által segítve, gyengéden reáhelyezte a koszorút a nagy halottra. Néhány másodpercet töltött az örökre meghidegült nemes arcvonások szemléletében. Szemében az igaz fájdalom könnye csillogott, azután leszállva, több percre áhitatos imába merült el a koporsó lábainál levő imazsámolyon, melynek balján (a koporsó jobbján) a király által küldött babérkoszorú feküdt.

Nem sokkal ezután a királyné Angliába utazott. Rónay püspök azt a megbizást kapta, hogy írjon minden nap a kis főhercegnő hogylétéről. A levelek tartalma szerint Valéria egyszer a Burgban jótékonycélú gyermekkiállítást rendezett egy krajcár belépti díj mellett, melyet ő maga vett át a vendégektől. Az összes jövedelem tíz forint volt.

A királynénak régi kegyeletes szokása volt az is, hogy a karácsonyt sohasem engedte elmulni anélkül, hogy az udvari személyzet közül mindenkit kisebb-nagyobb ajándékban ne részesített volna. Az ajándéktárgyakat kinek-kinek előleges megkérdezése után szabta meg a királyné s maga osztotta ki, mintha azt akarta volna azzal is jelképezni, hogy a szeretet legeredetibb forrása mindig a női szív. Ilyenkor a gödöllői királyi lakot tündéerkertté varázsolta a terem mennyezetéig érő óriási karácsonyfa. Benn a palota fényes termeiben az udvar személy-

zetét, köztük Festetich grófnő udvarhölgyet, Nopcsa főudvarmestert, a trónörökös udvartartásából Latour tábornokot, gróf Festetich Visló őrnagyot és Spindler századost, Valéria környezetéből Rónay Jácintot egymásután szólították be az elfogadó terembe, hol a királynénak mindenkire volt egy kegyes szava, miközben kinek-kinek átnyújtotta karácsonyi ajándékát.

1876. karácsonyán az alig nyolcéves Valéria már maga is a szeretet megemlékezésével járult a karácsonyfa örömeihez, Magyarország színezett térképét készítelte el felséges mamája számára. Mennyi édes, növekvő izgalommal fogott már novemberben a nagy türelmet kívánó föladatahoz, közbejött betegsége mennyire aggasztotta, hogy nem készítheti el idején a meglepetésnek szánt ajándékot. December 12-ikére azonban a térkép mégis elkészült s ráírhatták aranyos betűkkel az utolsó szót: «*Magyarország*». Mennyivel nagyobb lön azonban még a királykisasszony zavara, mikor felséges atyja váratlanul meglepte őt munkája közben s elmosolyodva a nagy titok fölfedezésén, megdicsérte különösen azt, hogy tekintettel voltak a megyék új fölosztására is. «Vajjon nem fogja-e papa elárulni a mamának?» — kérdezgette a kis hercegnő s nevelőjének, Rónay Jácintnak minden ékesszólását elő kellett vennie, hogy megnyugtassa.

Mikor aztán elérkezett az ünnepélyes perc, melyben az elkészített térkép a királynénak átadatott, a főpapi nevelő a szomszédszobában várta be a fon-

tos esemény lefolyását. «És Valéria — volt a királyné első kérdése — el tudná-e mondani, mi van a térképen?»

— El, ha a püspök is idejő — hangzott a gyermeg válasz, mert úgy hívták a derék, magyar egyházi férfiút az udvarnál. Beszólították tehát Rónayt, mire Valéria kijelölte a térképen Magyarország határait, hegyeit, folyóit, megyéit s az ország nevezetesebb városait. A királyné elégült tekintettel kísérte leánykája ujját, mellyel minden fönnakadás nélkül mutatott rá azonnal a kért helyekre.

Következő évben a főhercegnő Ischl színezett térképét készítette el felséges anyjának karácsonyi ajándékkul, míg ugyanakkor ő Felségét, a királyt, szintén Ischlben készült virágrajzzal lepte meg.

De a legszívemelőbb családi jelenet az volt, mikor este hat órakor a gödöllői palota termében körülültek a Jézus születését ábrázoló, Bécsből érkezett bethlehemes képet s Mária Valéria zongora mellett egész kíséretével rázendítette a béke és szeretet karácsonyi karénekét. A szoba nem volt világítva, csak az átlátszó kép mögött pislákol a lámpa s így észre sem vették, mikor ő Felségeik váratlanul megjelentek s lábujjhegyen közeledtek a megható jelenet színhelye felé. Alig tűntek föl azonban az ajtó nyílása előtt, az ének elnémult a dalosok ajkán s Rónay távozni akart, de ő Felségeik visszatartották s tovább énekeltették a társaságot, mire aztán megelégedésüket nyilvánítva, a királyné Rónaynak értékes gyémántos aranygyűrűt adott.

Az 1879. év karácsonyán már a bécsi császári palota termeiben gyúltak föl a karácsonyfa gyertyácskái, de csak úgy roskadozva a kínálkozó cukorsütemények, apró zászlócskák és édességek terhe alatt, mint bármikor azelőtt. És mint rendesen, meghozta most is a szülői szeretet a jó tanítónak is a maga angyalfiát, egy gyönyörű szép aranyláncot a két évvel előbb kapott gyémántkereszthez, melyet ezekkel a szavakkal nyújtott át Erzsébet királyné a távozni készülő Rónaynak: «Viselje Valéria emlékéül!»

Ő Felségeik minden karácsonyon három misét hallgattak egyfolytában, ami meglehetősen fárasztó volt Rónayra nézve. 1881. karácsonyán a királyné tudatta Rónayval, hogy a két első misére más papot is rendelhet s csak a harmadikat szükséges, hogy ő tartsa. Így is történt; ez évben már a két első misét egy bosnyák pap végezte, akit a király saját költségén vétetett föl az Augusztineumba.

Vígan teltek különben abban az évben is a karácsonyi ünnepek az udvarnál. A királyné ő Felsége által Rónaynak ajándékozott brilliántba foglalt topázgyűrű mellé a gyöngéd lelkű főhercegnő ezúttal saját arcképét is csatolta szép keretben és egy oroszlánfoggal diszített értékes botot.

Ünnepek után a királyné és Rudolf trónörökös egyszerre távoztak külföldi útvjokra. «Vigyázzon Valériára!» ez volt az utolsó szó, melyet ő Felsége a királyné búcsuzása közben leánya, az akkor — sze-

rencsére alaptalanul — szívbajtól féltett Valéria érdekében Rónayhoz intézett.

Pedig inkább az ő drága életére kellett volna jobban vigyáznia, mert alig pár évre rá ismételtén érte királynénkat oly baleset, mely könnyen végzetessé válhatott volna.

Stiriában, a vadregényes Mürzsteg mellett, a «todtes Weib» (holt asszony) nevű hosszú, keskeny völgy-szorosban egy barlang szájából, mintegy 50 méter magasból rohan alá egy vízesés, több zuhatagba törve szét a kőszirteken, míg a Mürzbe jut. A barlanghoz vízpárák által nedvesített meredek kőlépcső vezet, annak alján egy kereszt. Kis távolságban a zuhatagtól, ahol a völgy-szoros a legkeskenyebb, ott van egy tábla szent György arcképével. A hely rendkívül alkalmas a léleknek költői hangulatba ringatására.

1883-ban, augusztus havában, erre lovagolt a királyné s midőn át akart haladni lovával a padlón, az leszakadt alatta. Ő Felsége komoly veszedelemben forgott. Szerencsére favágók dolgoztak a közelben, akik a királyasszonyt megmentették. E szerencsés menekülés emlékére Mária Valéria főhercegnő állíttatta föl az említett táblát szent György arcképével s a gyermeki szeretetet és hálát melegen kifejező következő sorokat vésette reá:

Szent György lovag, te hős vitéz,
 Ki véstől oltalmadba véssz,
 Ki jó anyám is gyakran védted.
 Hol emberek nem védheték meg.

Te benned bizva, kérlek im,
 Nè vesd meg esdekléseim,
 Vedd drága éltét oltalmadba,
 Ki nékem életemet adta.

Ez a kis baleset azonban továbbra sem vette el a felséges úrnő kedvét a fáradalmas kirándulásoktól, a hosszabb gyaloglásoktól és sétalovaglásoktól. Magyarországon időzése alatt is legkellemesebb időtöltései közé tartozott egy-egy kirándulás a szabadba. Így 1882-ben a visegrádi romok meglátogatása fölkelte a felséges asszony kedvét a budai hegyek közt teendő kirándulásokra is. Október 8-án reggeli 10 órakor fényes társaság, köztük a királynén kívül Valéria főhercegasszony, Lajos bajor herceg neje, Wallersee bárónő, az udvarhölgyek, Majláth Sarolta, a volt országbíró leánya, báró Nopcsa, báró Gemmingen ezredes, Auchenthaler udvari másodorvos stb. indultak Gödöllőről Budapestig vaspályán s innen udvari fogatokon a hegyre vezető fogaskerekűig, majd gyalog az Eötvös-villáig. A Normafáig együtt maradt a társaság; ott a királyné gyengéden fölmentette kíséretét a további fáradságtól. «Mi — mondá — nagyobb s tán terheesebb gyaloglásra készülünk, azért tanácsosabb lesz, ha önök szép csendesen visszatérnek a Laszlovszkykertiig. Ott vannak fogataink s találkozni fogunk ismét.» Ezzel fölfelé vezette leányát és csak másfél órai séta után csatlakoztak újra a hátrahagyott társasághoz, kikkel a budavári királyi palotába tértek vissza, hol a Dunára nyíló egyik erkélyen dúsan

terített asztal várta a fáradt vándorokat. A Duna hullámain ezer alakban pezsgett az élet s a fejlődési társaság nem győzte csodálni a Pest felől kitáruló gyönyörű képet...

Ez a finom gyöngédsége királynéknak nem egyetlen tanuja jó és igazi királyi lelkének. Többek közt az is megtörtént, hogy a gödöllői parkban sétálva, a királykisasszony nevelője találkozott a királynéval, ki megdöbbenve kérdezte: «Hol van Valéria?» «Felség — válaszolt Rónay — hegyen-völgyön jár hölgyeivel, én már nem bírok lépést tartani az erőteljes fiatalsággal.» A királyné ilyenkor mosolygott s kegyesen mondta: «Jól teszi, kimélje magát, Valéria már nem gyermek s ott vannak hölgyei».

Hasonló figyelmességgel cselekedett a királyné minden alkalommal, valahányszor szívjóságáról alkalma volt nyilvánosan tanúságot tehetni. E tekintetben nem azon állás kivételessége volt reá nézve irányadó, melyet valaki betöltött, hanem különbség nélkül tiszta nőisége, anyai kegyessége nyilatkozott meg mindenki előtt.

A haraszti magasztalokon rendezett versenyvadászatokon például ő Felsége a királyné rendszeren mindenütt első volt, csak az utolsó akadályról szokott volt elmaradni, nehogy az általa kitűzött jutalom a nagylelkű adományozónak essék. Gróf Andrássy Gyulát pedig utóbbi időben mindig távol tartotta a részvételtől, mióta — saját szavai szerint — «már többször kijutott a lovának».

De ami legszebben jellemzi azt a véghetetlen nyájasságot, mellyel az ünnepest magyar királyné el tudta ragadni környezetét, az az a látogatás, mellyel egész barátságos és leereszkedő módon, egy szegény polgárnőhöz illő bizalmassággal tisztelte meg leánya egykori nevelője házáat, midőn az már megszűnt az udvarnál működni.

1886. évi április 14-én ugyanis Rónay már pozsonyi magányában ezeket a sorokat kapta báró Nopcsa főudvarmestertől:

«Nagyméltóságú püspök, tisztelt barátom! Bizalmasan sietek Excellenciádnak egy örvendetes tudósítást megírni, de kérem, azt senkivel az utolsó percig sem közölni s a szükségeseket csak titkon elintézni. Ő Felsége a császárné és királyné e várost (Baden-Badenből kelt a levél) 25-én este fogja elhagyni, 26-át Münchenben a mamája és leányával tölteni, 26-án este Münchenből távozni és 27-én reggel, Bécsset megkerülve, egyenesen Budára utazni, útban esvén, Pozsonyhoz körülbelül nyolc után fogunk érni. Ő Felsége és a főhercegnő, kísérve Kornis grófnétól és általam, Nagyméltóságodat fogják meglátogatni azonnal a pozsonyi érkezés után, eszerint nyolc és fél órakor lennénk Excellenciád lakásán reggel. Ő Felsége kéreti, lenne szives neki, a főhercegnének, Kornis grófnénak és nekem reggelit adni. Excellenciád maradjon otthon és várja ő Felségét a háznál, fivére pedig*

* Domokos, akkor huszárszázados.

Ienne szives két bérkocsit biztos lovakkal fölfogadni és azokkal a vasuti indóháznál minket elvárni; természetesen annak úgy kell történni, hogy az illető bérkocsisok ne is gyanítsák, hogy ki számára lettek fogadva, azért fivére is nehogy csákóval várjon reánk, hanem csak úgy, amint rendesen szokott járni. Boldognak érzem magam, hogy ily örvendetes hírt adhatok. Magamat további becses baráti hajlamába ajánlva, maradok Excellenciád tisztelő híve

Április 13-án, 1886.

Villa Messmer, Baden-Baden.

Nopcsa.»

Április 21-én újabb levelet kapott Rónay, melyben a főudvarmester tudatta, hogy Münchenben Gizella főhercegasszony is csatlakozni fog s háza vendége lesz. Végre jött a sürgöny:

«Érkezés huszonkettedikén reggel nyolc órakor.

Nopcsa.»

A mondott napon az udvari vonat Pozsonyba pontosan megérkezett, tisztelgő küldöttség, kíváncsi tömeg nem volt. De azért ő Felségét fölismerte mindenki.

A fejedelmi társaság helyet foglalt a készen álló fogatokon s Rónay öccse vezetése mellett egyenesen a préposti lakba hajtatott, hol Rónay gyöngéledő nővére, Janka hódolt a küszöbön a fejedelmi vendégeknek.

Feledhetetlen háromnegyed órát töltött aztán a fényes társaság a préposti lakban. Az első emeleti ebédlőben megtekintették a pozsonyi prépostok arcképeit, kik közt volt a jelenlevő Kornis grófnő egy rokona, gróf Berchtold Ferenc is. Majd végignézték a gazdag könyvtárt, az ódon bútorzatú dolgozószobát Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany és Deák mellszobrával. Majd a házi kápolnába vezette le Rónay ő Felségét és kíséretét, hol a királyné és fenséges gyermekei az oltárhoz léptek s keresztet vetve buzgó fohással meghajoltak a kereszt előtt.

Egyszerű reggeli fejezte be a látogatást. Az asztalnál a királyné fölszólítására Rónay Valéria szomszédja volt, öccse, Domokos pedig Gizella főhercegnő mellett ült. Fesztelen és élénk társalgás folyt. A királyné kegyessége mindenkit lebilincsel s a távozás ideje elérkeztén, Mária Valéria ezüst domborművű arcképét nyújtotta át e nap emlékéül a püspöknek.

Évről-évre Erzsébet királyné ezentúl is hosszabb utazásokat tett a tengeren túl. 1887-ben Angliának egy csöndes városkáját választotta nyaralóhelyül. Cromer az északkeleti parton, Norfolk grófságban fekszik s nagyszerű, mondhatni: páratlan kilátást nyújt az északi tengerre. A város a tengerbe mélyen benyúló földnyelven épült, melynek legtöbb pontjáról a nap fölkelte az oceánból s lenyugta az oceánba a leggyönyörűbb természeti pompában látható. Míg a földnyelvet három oldalról a tenger

hullámai áztatják, azalatt hátulról gazdag növényzettel borított halmok környezik s választják el a grófság egyhangú síkságától.

E helyen az úgynevezett Tucker's Hotel szolgált a magyar királyné tartózkodási helyéül, bár kényelem dolgában messze mögötte maradt annak, amit manapság majdnem az egész fürdőző közönség, hát még egy királyné, bármely európai fürdőhelyen megkapni szokva van. A hegyoldalba épített vöröstéglaház kevés és kicsiny szobáival nem is volt elég a királyné kíséretének elhelyezésére s ez utóbbi, kik közt volt báró Nopcsa főudvarmester és Singer kormánytanácsos is, kénytelen volt egy szomszédos házban meghuzódni, míg a királynéval egy fedél alatt csupán Majláth Sarolta grófnő s néhány főből álló cselédszemélyzet talált helyet.

Mindazáltal a királyasszony az első perctől fogva otthonosnak érezte magát e helyen is s mindjárt megérkezte után a sétálók közé vegyült a vendéglő előtti kis sétányon s ott fürdött ő is egy sorban a nép fiaival és leányaival.

Az 1888-ik év folyamán előbb suttogva, majd mind hangosabban kezdtek terjedni hírek egy oly eljegyzésről, mely alkalmas volt az érdeklődést a szűkebb családi kör határain túl is fölkelteni. S a hírek ezúttal megerősítést is nyertek. Mária Valériának Szalvátor Ferenc főherceggel történt eljegyzéséről értesült nemsokára a monarkia népe.

Egyike volt ez az oly ritka örömnapoknak a jó királyné életében. Mária Valéria főhercegnő eljegy-

zése még 1888-ban, épen karácsony estéjén ment végbe akként, hogy miután a családi ebéd, melyen csak a király, királyné, a trónörökös, trónörökösne és Mária Valéria főhercegnő vettek részt, a királyné termében véget ért, a királyi család átvonult a főhercegnő lakosztályába. Itt várta be már a királyi párt Ferenc Szalvátor főherceg, aztán megkérte a királytól a főhercegnő kezét. A király kegyesen és jósággal fogadta a vallomást, megadta beleegyezését és ünnepélyesen kijelentette az ifjú pár eljegyzését. Azután megengedte a királykisasszonynak, hogy boldogságát rögtön tudathassa környezetével, mit a főhercegnő meg is tett. A vőlegény pedig ott maradt teára a királyi család körében, arája lakosztályában. Mikor aztán a vőlegény elhagyta a palotát s a királyi család lakosztályába vonult, a boldog ara íróasztala mellé ült és sajátkezü levelekben tudatta eljegyzését barátnőivel s volt nevelőnőivel és nevelőivel.

Vőlegényét kis gyermekkora óta ismerte már, de csak három éve, hogy gyakrabban is találkozhattak. E találkozások érdeklődést, majd meleg vonzalmat keltettek a két ifjú szívben s azt igazi lelki örömmel látták a szülők. Ő Felségének a vőlegény atyja, Károly Szalvátor főherceg nemcsak közel rokona, de legbizalmasabb barátainak is egyike volt s így gyermekeik szövetsége a szülők titkos vágyát találta el.

A szép sugár főhadnagyot szívesen látták a királyi udvarnál, melynek Ischlben való időzése

alatt sokszor átrándult atyjának gmundeni kastélyából s állandó kísérője volt a királynénak és királykisasszonynak a hegyekbe tett kirándulásaikon.

Az eljegyzést korábban követte volna az esküvő, ha egy megrendítő csapás, felejthetetlen trónörökösünk halála, egy időre lehetetlenné nem tesz az uralkodóházban minden örömnapot. Így történt, hogy a menyegző oly későre maradt. A felséges szülők most is úgy kívánták, hogy az esküvő minden fölösleges külső pompa nélkül, úgyszólván családi körben menjen végbe, azért választották Bécs vagy tán Budapest helyett Ischt, ezt a természeti szépségekben oly gazdag helyet, hol azelőtt harminchét esztendővel Ferenc József császár és király megkérte felséges nejét.

Gyászban bolyongva.

Szeretett fiának váratlan elvesztése azonban már ekkor mély gyászba borította a királynét. Két évig úgyszólván nem is mutatta magát emberek előtt. Ezért utazgatott a tengereken, vészben, viharban, enyhülést keresett a természet ölés, de vajh' van-e az anyai szívre gyógyító balzsam a föld kerekén?...

A királynénak azonban kötelességei is vannak. Az a fényes korona egyúttal teher is. Ő Felsége látszólag megvigasztalódott s 1890/91. telén már újra részt kezdett venni Budán az udvari ünnepé-

lyeken. A magyar főrangú világnál hagyomány, hogy ifjú sarjait, életbelépő leányait bevezesse az udvarhoz. 1888 óta, amikor az utolsó udvari bál lezajlott, melyen az akkor még királykisasszony *Mária Valéria* főhercegnő oly szeretetreméltóan teljesítette a házikisasszonyi tisztet, nem volt nyilvános fogadtatás az udvarnál s a királyné elé nem vezettek senkit. Az 1891-iki farsangon és bőjtben azonban ismét megkezdődtek a bemutatások az udvari ebédeken, melyeken hölgyek is részt vettek. A bemutatásra került hölgyek előbb mind látogatást tettek a királyné udvarhölgyeinél: *Festetich Mária* és *Mikes Róza* grófnőknél.

A királyné magánlakosztályában azonban nem fogadott senkit. Csak a király látogatta meg naponként a felséges asszonyt s nem egyszer a legszűkebb családi körben, ketten ebédeltek. Ő Felsége a királyon kívül csak a rokon főhercegek látogatását fogadta.

Azonkívül a királyi palota kertjében tett sétát naponként, melynek fagyos, jeges utait deszkapadlóval fődtek be. Itt szokott sétálni verőfényes szép napokban görög nyelvmestere, Russopulos athéni gimnáziumi tanár kíséretében, akivel folyton görögül társalgott, mert a királyné kitünően beszélt az új-görög nyelvet.

A gyönyörű fekvésű kertben két-három óra hosszát sétált így egyhuzamban. Sokkal előbb már, mikor ő Felségének köszvényes bántalma volt, az orvosok mentől hosszabb sétákat ajánlottak neki

s a királyné azokat úgy megszokta, hogy azóta nem tudott el lenni nélkülök. Rendszerint igen gyors léptekkel járt, úgyhogy kísérijének ugyan csak sietnie kellett, hogy vele lépésben maradjon. Néha-néha azonban hosszabb pihenőt tartott s gyönyörködve merengett el a Duna és fejlődő fővárosunk nagyszerű panorámáján. A kertet azonban sokáig nem hagyta el, nem úgy, mint évekkel azelőtt, amikor inkognitóban ki-kisurrant a kertből s fölkereste a budai szűk utcákat és apró viskókat, hol ismeretlenül gyakorolta a jótékonyságot. Az egyszerű budai svábok tisztelettel köszöntötték az egyszerű öltözékű, de fejedelmi alakot, anélkül, hogy tudták volna, hogy a hölgy Magyarország koronás királynéja!

Még azon év őszén beteg szívet a görög égalj alá vitte gyógyulni ismét a boldogtalan királyné s a görög szigettenger egyik gyöngyén, Korfuban külön palotát építtetett magának.

Az új fejedelmi lak, *Korfu-sziget* hasonnevű fővárosától délre, a regényes fekvésű *Gasturi* falu mellett épült, a Monte Dece magaslaton, mely legalább 150 méter magasságban van a szomszéd dombvidék fölött s így messzire terjedő kilátást nyújtott. Erzsébet királyné már régebben is tartózkodott egy, e helyen állott szerény házikóban s megkedvelvén a helyet, 1889. tavaszán rendelte el a kastélyszerű nyaraló építését.

Az építész, az előkelő megrendelő parancsa szerint, régi görög izlésben építette a kastélyt s ugyan-

azon módon rendezte azt be. A királyné, ki egy idő óta nagy előszeretettel foglalkozott a görög irodalommal és régiségekkel, ezt a villát *Akhilleion* névvel ruházta föl, a mondabeli görög hős emlékezetére. A falakon a hős életének főmozzanatait ábrázoló rajzok vannak s az előcsarnokban egy szép szobor, mely a haldokló Akhillest ábrázolja. Maga a palota kétemeletes épület s tele van erkélyekkel és folyosókkal. A mellette levő kert olasz modorban, lépcsőzetesen lenyúlik egészen a tengerig s tele van hófehér szobrokkal, melyek a sötét déli növényzettel érdekes ellentétet képeznek.

Valóban nemes izlésre és tapintatra mutatott e gyönyörű hely megválasztása, maga *Korfu-szigete* is valódi paradicsom, üde, déli levegőjével, melyet gyógyszerként is ajánlanak, gazdag tenyészetével, melyben a milliókra menő olajfa, narancs, bergamot, citrom és füge egész elfeledtetik velünk, hogy Európában vagyunk; de az egész szigeten aligha van oly kellemes pont, mint a kis *Gasturi* falu, mely tisztán és jókarban tartott s némi jólétre mutató házaival a mészkő-sziklák közé úgy vonult be, mintha várfalak vennék körül. Itt van a sziget legegészségesebb helye s maga a főváros innen szerzi be közel tíz kilométer hosszúságú vízvezeték segítségével ivóvizét. S minő szép innen az *Akhilleion-villától* a kilátás, messze ki az apró szigetekre, avagy a keskeny csatorna által elválasztott albán partokra, melyeknek fehér sziklás hegyei talán sehol sem oly változatosak, mint ezen a helyen.

Korfuban léte alatt a királyné gyakran hagyta el az Akhilleion-kastélyt és járta be a szigetnek minden részét. Egy-egy népszokás, sajtósárgos öltözetdarab, egy görög rom, vagy velencei korszakra emlékeztető torony mindenkor akadt útja elé s a kikötő szélén ott emelkedik az a szirt, melyet a nép *Homér* Odisszeusz kövé vált hajójának tartott, a megharagudott Oceán isten bosszúja művének. A királyné rendszeresen maga sétált olykor több mértöld távolságnyira is s kíséretében itt is legtöbbit egy görög leányka volt Gasturi községből, kivel a görög társalgásban gyakorolta magát.

1894. januárban Madeira-szigetét kereste föl ismét s járt Afrika északi pontjain is és március havában Cap-Saint-Martinban töltött néhány hetet. A Riviera e pompás vidékét fölkereste még többször is és minthogy a tengeri utazásról végképen le kellett mondania, az orvosok ajánlatára nyaranta a *svájci Territetben* vonult meg. Néhány éve megromgált egészsége már nagyobb aggodalommal töltötte el királyi férjét. A hiányos táplálkozás folytán vértelenség állt be, majd a szívtágulás tünetei mutatkoztak, amelyek ellen legutóbb sikerrel használta a nauheimi fürdő kúráját.

Ifjú kora óta a szabad levegőn való mozgás elkerülhetetlen szükségletévé vált. Eleinte tüzes lovakon tett nagy utakat. Ebben a legnagyobb élvezete tellett. A *lainzi* kastély is, amely pedig már akkor épült, amikor a felséges asszony egészségi állapota a sok lovaglást már nem bírta el, lovagló-

iskolával van összekötve, amelynek magas falai egész a tetőzetig tükrökkel vannak borítva.

Majd a nagy hegyi utak következtek, az erdőben való bolyongások, amelyekben a felséges asszonynak oly nagy kedve és élvezete tellett. Bizvást elmondhatjuk, hogy déli Európának minden szép táját gyalog járta be, sokszor pedig oly időben, amikor a testet végkép kimerítő sok mozgás már nem lehetett javára. Volt idő, amikor azt hitte, hogy tisztán gyümölcsből is megélhet és *önmaga rendelte magának a narancskúrát*, amit heteken át a legnagyobb lelkiismeretességgel követett is. Ennek hátrányos következményei nem maradtak el és a felséges asszonynál már akkor magasfokú vérszegénység képződött. A köszvény, mely a királynét már régóta kínozta és amelynek oka alighanem a sok lovaglásban keresendő, lassankint ideggyulladás okozott, amely a múlt télen érte el tetőpontját.

A szinte elviselhetetlen idegbántalmak bírták rá a felséges asszonyt, hogy nagyon is túlzott mérsékletben keressen gyógyulást. Oly vidékeket keresett föl, ahol tiszta levegő mellett kitűnő tejet is kaphatott és ha néhány héten át egy és ugyanazon tehénnek tejét itta, elutazása előtt megvette a tehenet és elküldte Bécsbe, ahol beállították az istállóba, amely a császárné és királyné teheneinek szállása.

Ez oly gyakran ismétlődött, hogy sok építkezési átalakítás vált szükségessé és a felséges asszony

majorságának ellátására külön kezelést kellett szervezni. A kizárólagos tejivás a felséges asszony izlését olyannyira finomította, hogy az első csepp tejnél, melyet lenyelt, pontosan megtudta jelölni a tehén faját, melytől a tej származott és megtudta mondani azt is, hogy a tehenet száraz takarmányon tartották-e, avagy legeltették. A schönbrunni fácános kertben álló majorság még újabban is kedvenc tartózkodási helye volt a Felséges asszonynak. Az istálló és a mellette levő parasztszoba teljesen magyar stílusban rendeztetett be: virágos bútorokkal, fakárpitos falakkal és az oly sajátos alakú edényekkel, amelyek Magyarország egyes vidékein vannak használatban.

Még emlékezhetünk, mily feltűnést keltett néhány hónap előtt a bécsi és budapesti lapok jelentése a királyné betegségéről. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a jelentést azért adták ki, hogy megnyugtassák vele a monarkia népeit, ha a felséges asszony nem venne részt az osztrák császári évforduló ünnepségeiben sem. Mert a felséges asszonyt már Rudolf trónörökös halála óta előbb *Mária Terézia* főhercegnő, majd Ottó főherceg neje, *Mária Jozefa* főhercegnő szokta helyettesíteni a nagyobb ünnepségekben. Egyszer mégis visszatért az udvari élet zajos körébe: az ezredéves Magyarország első ünnepségeire, amidőn megjelent a kiállítás megnyitásán és az ünnepi istentiszteleten.

Ez volt a felséges asszony utolsó nyilvános szereplése Magyarországon, de általában az egész

monarkiában. A június 8-iki hódoló fölvonulás káprázatos fényében már nem gyönyörködhetett.

Az utolsó néhány hónap, amelyet a királyné Lainzban, Ischlben és Nauheimban töltött, még élénk emlékezetében van mindenkinek és a magyar nemzet örömmel hallotta a királyné folytonos javulásának hírért. Ez utóbbi helyről látogatott el a svájci Montreux-be, ahonnan Genfbe rándult át. Midőn ép a genfi kirándulásról vissza akart térni, akkor érte a gyilkos töre. A kegyetlen végzet siralomra fordította örömünket és most minden halom, minden völgy, minden fűszál a mi fájdalmas gyászunkat adja tovább. A király és hűséges magyar nemzete sírva borulnak egymás nyakába, keseregve halálán annak, aki mindegyiköknök védőangyala, jóságos nemtője volt.

TA R T A L O M.

	Lapszám
Erzsébet származása és neveltetése	4
Eljegyzés és esküvő	9
Az első körút	17
Erzsébet magyar királynévá koronáztatása... ..	26
A magyar királyné	30
A királyné életveszélyben... ..	43
Boldog családélet	49
Gyászban bolyongva	62

A Szent-István-Társulat kiadásában

Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-u. 28. szám, megjelent

NÉPIRATKÁK.

Folyószámok szerint. (Az elhagyott számok már elfogytak.)

5. A vén Rókáné, 4 fil. — 8. Remete Péter, a derék földműves, 8 fil. — 9. Egy délután Antal bácsiéknál, 10 fil. — 10. I. Czinkotai kántor. II. Hogyan boldogulhatunk? 4 fil. — 11. Derék Bálint kántor uram beszélgetései az ünnepek és vasárnapok megszenteléséről, 4 fil. — 12. A nagyravágyó, 4 fil. — 13. A szövetkezetek előnyei, 10 fil. — 17. Eldorádó, 20 fil. — 18. Egy szem barackmag, 6 fil. — 19. A nagy lutri, 6 fil. — 20. Szivet szivért, 6 fil. — 21. Mester uram a nevelésről, 6 fil. — 22. A gárdonyi bíró, 10 fil. — 25. A mit nálunk még kevesen tudnak, 6 fil. — 26. Hogyan lett Lajtor uram módos emberré, 6 fil. — 28. Mi a magyar gazda büszkesége, 6 fil. — 29. Máté bátya és a kísértetek, 6 fil. — 30. Az én szívem ilyen; hát a tied milyen? 6 fil. — 31. A két szomszéd, 8 fil. — 32. Az ígéret adományt vár, 16 fil. — 34. Isten jutalmaz és büntet, 8 fil. — 35. A gyermek — Isten áldása, 6 fil. — 36. Kerüljük a pletykát! 8 fil. — 37. Faragó uram baja, 6 fil. — 38. Mátyás király, a nép barátja, 6 fil. — 40. A mire Isten áldást nem adott, 8 fil. — 41. Szent Alajos élete, 8 fil. — 42. A templom tiszteletben tartásáról, 6 fil. — 43. A pokol útja, 6 fil. — 44. A szelényi kút, 6 fil. — 45. A Balaton tündérei, 6 fil. — 46. Beszélgetés a kántortanítói hivatal fontos voltáról, 6 fil. — 47. Mária-Radna rövid története, 12 fil. — 48. Menjünk Amerikába? 6 fil. — 49. Bogár Böske, 6 fil. — 50. A jó egészség könyve, 30 fil. — 51. A bucsuki kőkereszt, 6 fil. — 52. Isten áld, Isten ver, 6 fil. — 53. Simor János hercegprímás élettörténete, 6 fil. — 54. Segur, rövid és bizalmas feleletek a keresztény vallás ellen leginkább elterjedt ellenvetésekre, 40 fil. — 55. A római pápa izenete a munkások állapotáról, 12 fil. — 56. Rozzant szekér, sánta ló, 10 fil. — 58. Deres Mihály sorsa, 6 fil. — 59. A keresztény ellenség-szeretet, 4 fil. — 60. A gonosz szomszéd, 6 fil. — 61. A két czinkos, 6 fil. — 62. A becsületesség jutalma, 10 fil. — 63. Borura derű, vagy az 1867-iki kiegyezés története, 12 fil. — 64. A magyar szent korona és a koronázási jelvények, 16 fil. — 65. Szent László király, 12 fil. — 66. A koleráról, 4 fil. — 67. Falusi rossz szokások, 8 fil. — 68. Az Isten keze, 8 fil. — 69. Kender uram mulatságos esete, 6 fil. — 70. Az új pénz, 12 fil. — 71. A falu árvája, 6 fil. — 72. János gazda boldogsága, 10 fil. — 73. Ujabb falusi levelek a polgári házasságról, 12 fil. — 74. XIII. Leó pápa élete, 10 fil. — 75. A római pápáról, 8 fil. — 76. Mit kell tudnunk a parancsolt hajtókról, 8 fil. — 77. Nem mind arany, a mi fénylik, 8 fil. — 78. Bús Pál története, 6 fil. — 79. A hazugság útja, 10 fil. — 81. A léleklátó, 6 fil. — 82. Az ölyvedi kántor, 24 fil. — 83. A fekete kenyér, 4 fil. — 84. Meszes János bűne, 6 fil. — 86. Jézus születése, 10 fil. — 91. A jámbor társulatokról, 12 fil. — 95. A balásfalvi bankócsinálók, 8 fil. — 96. A káromkodó nyelv, 8 fil. — 98. A csöregi cifra szűr, 12 fil. — 100. Lelkipatika, 24 fil. — 101. Karácsonyi pásztorjáték, 10 fil. — 102. Szent Filomena törté-

nete, 6 fil. — 103. Kincses András, vagy: Jó az Isten, jót ad, 6 fil. — 106. Megsegít a boldogságos Szűz. Tanulságos történet, 6 fil. — 107. Megszentelt idők, 24 fil. — 108. Főveszedemünk (a káromkodás), 20 fil. — 109. Szép András álma, 6 fil. — 110. A házasság szentsége, 4 fil. — 113. Kurucz Tamás. Elbeszélés, 4 fil. — 114. Ezer esztendő, vagy a magyarok honfoglalása, 6 fil. — 115. Három szent testvér (b. Margit, b. Jolánta és b. Kunigunda), 8 fil. — 116. A féllábú koldus, 8 fil. — 117. Két falusi történet, 4 fil. — 118. A szomolányi kísértet, 4 fil. — 119. A gyilkos, 6 fil. — 120. Hamis próféták, vagy: Szó a nazarénusokról, 10 fil. — 121. Hogyan gazdálkodjunk, 8 fil. — 123. A bűn büntetése, 8 fil. — 124. A pogány megtérése, 6 fil. — 125. Czuczor Gergely, paprikás versek, 8 fil. — 126. A szoczialista, 6 fil. — 127. Hamar tanács, hamar bánás, 10 fil. — 128. Pádulai szent Antal és a szegények kenyere, 8 fil. — 129. A néma gyermekek, 4 fil. — 130. Akasztófavirág, 8 fil. — 131. A ki szűz Mária képét megszurta, 8 fil. — 132. A mi apostolaink, 12 fil. — 133. Egy Miatyánk, 8 fil. — 134. A népbolondítók, 8 fil. — 135. Okos Bálint uram esze, 16 fil. — 136. Kölcsön-pénzen vett birtok, 6 fil. — 137. Szent Erzsébet asszony élettörténete, 10 fil. — 138. A korcsmahősök, 6 fil. — 139. Békeség az embernek. Karácsonyi játék, 6 fil. — 140. Isten negyedik parancsa, 6 fil. — 142. Mezőhelyi nagy ribillió, 16 fil. 143. A gazdag vőlegény és szegény menyasszony (a selyemhernyó-tenyésztésről), 20 fil. — 144. A hűséges szívek, vagy: Az ember útját Isten igazgatja, 10 fil. — 145. Erzsébet magyarok királynéja, 16 fil. — 146. A kártya. Elbeszélés, 6 fil. — 147. Kormos Péter gyónása, vagy: Meg lehet ismerni az igazságot, 12 fil. — 148. Filokszer a magyar nép életszólójében, 6 fil. — 149. Pádulai szent Antal élete, 16 fil. — 150. Örzse néni meséje, vagy: Ne engedj az ördögnek, 8 fil. — 151. Balga János szomorú nótája, vagy: Ne higyj a lázítóknak, 10 fil. — 152. Gerendás Mihály kalandjai az aranyországban (Selmezbányán), 16 fil. — 154. A hitetlen, vagy: Isten útjai beláthatatlanok, 8 fil. — 155. Méhészkedjünk, 32 fil. — 156. Nagy véteknek nagy az ára, 6 fillér. — 157. Vőfélkönyv ker. kath. vőfélek számára, 30 fillér. — 158. Dikics Dániel majster ór, vagy: Hogyan okosodott meg a czuczilista vezér? 10 fil. — 159. Római zarandokkönyv. A magyar ember útmutatója az örökvárosban, 24 fillér. — 160. A kastély titka, vagy: A póruljárt kísértet, 6 fil. — 161. Nagy-Mária-Czell rövid története és ismeretése, 24 fil. — 162. Mindennél drágább a hit, 12 fil. — 163. Gombos Tamás kincse, vagy: Mire jó a Kristóf-ímadás? 8 fil. — 164. A talált arany, vagy: Az Isten megsegít, 6 fil. — 165. A kopott Mária-szobor, vagy: Hogyan gyógyít az Isten, 6 fil. — 166. Ágnes asszony leánya, 16 fil. — 167. Az elégedetlen és telhetetlen. A csonka apostol, 8 fil. — 168. Szent István első magyar király, 32 fil. — 169. A szent Jobb, vagy: Az I. apostoli király dicsőséges szent jobb kezének története, 8 fil. — 170. Szent Gellért vértanú, első csanádi püspök élete, 32 fil. — 171. Az öreg János bácsi, vagy: Nem halt meg az Isten, 6 fil. — 172. Sohasem késő. Két tanulságos történet, 8 fil. — 173. Az obsitos. Elbeszélés, 8 fil. — 174. Istenben bízzál, nem csalatkozol, 6 fil. — 175. A Kéves meg a Búza, vagy: A gyűlölködés ára, 8 fil. — 176. A piros bugyelláris, vagy: Maradj a becsület útján, 8 fil. — 177. Szegény Borka Ferkó! vagy: Ne ijesztgeds a gyermeket! 8 fil. — 178. Asszisi-i szent Ferencz élete, 20 fil. — 179. Betlehem.

Karácsonyi pásztorjáték, 12 fil. — 180. A szövetkezetekről, vagyis : Segíts magadon, az Isten is megsegít, 36 fil. — 181. Balázs Antal bajai, vagyis : A ki szarva között kereste a tögyét, 10 fil. — 182. A méltóságos asszony aranya, vagy : Miképen jöttek észre a czuczulisták ? 6 fil. — 183. A máshitű feleség, vagyis : A vegyesházasság veszedelme, 8 fil. — 184. A ki kicsal, hunczfut róka, rossz hely az az Ameróka, vagyis : Az a kérdés, hogy menjünk-e Amerikába ? 6 fil. — 185. Az ördög itala, vagyis : Hogyan fogta meg a plébános a muszka spiont ? 10 fillér. — 186. Az álnok jóbarát, vagy : A hamis eskü büntetése, 6 fillér. — 187. Betlehem-i bakter. Karácsonyi pásztorjáték négy részben, 24 fil. — 188. Karácsonyest. Karácsonyi játék, 8 fillér. — 189. Itt a Miklós! Pásztorjáték, 8 fil. — 190. Betlehem-i asszonyok. Karácsonyi pásztorjáték, 8 fil. — 191. Három királyok. Karácsonyi pásztorjáték, 10 fil. — 192. Aprószentek. Karácsonyi pásztorjáték, 12 fil. — 193. A takarékmagtárról, 20 fillér. — 194. A vak ló : vagy : Isten kinek-kinek megfizet, 6 fil. — 195. A póruljárt népvezér, 6 fil. — 196. A szeretet hőse, vagy : Hazudni sohasem szabad, 10 fil. — 197. Az öregapa, 10 fil. — 198. Ősi erények, 60 fil. — 199. II. Rákóczi Ferencz élete, 24 fil. — 200. Angyalzivek karácsonya, 12 fil. — 201. A magyar ipar dicsősége : Szabóky Adolf élete, 12 fil. — 202. A kassai vértanuk élete és halála, 12 fil. — 203. Szegény leány keresztje és boldogsága. Mariska, a derékszívű leány. Két elbeszélés, 16 fil. — 204. A gonosz beszéd átka, vagy : Pál János szomorú esete, 8 fil. — 205. Isten nem ver bottal, 6 fil. — 206. Dolgos Böske szerencséje. Addig hajlítsd a fát, a míg fiatal. Két elbeszélés, 16 fil. — 207. A szívet nézd, ne a ruhát, 10 fillér. — 208. Nem csalatkozott az Istenben, 8 fillér. — 209. X. Pius pápa élete, 12 fil. — 210. Értsük meg egymást, jó tanácsok magyar testvéreinkhez, 12 fil. — 211. Árva Gergely. Elbeszélés, 30 fillér. — 212. A Szeplőtelen Fogantatás ünnepe, 6 fil. — 213. Egy imádságoskönyv története. A vak leány. Két történet, 10 fil. — 214. A bűnbánó fiú. Karácsonyi pásztorjáték, 10 fil. — 215. Pásztorjáték, 20 fillér. — 216. A bor kezelése, 8 fil. — 217. Kincsesbánya a kertben, vagy : A gyümölcs eltartása, feldolgozása és értékesítése, 10 fil. — 218. A jó tehén, 8 fil. — 219. A megkerült gyermek. Pásztorjáték, 24 fillér. — 220. Három balta. Olcsó húsnak híg a leve, 8 fil. — 221. A kaszálók és legelők ápolása, 6 fil. — 222. A domonyi éjféli mise, 10 fillér. — 223. A pataházi menyegző, 10 fil. — 224. A sertés tenyésztése és hizlalása, 12 fillér. — 225. Melyek a polgár kötelességei ? 24 fillér. — 226. Peldabeszédek és közmondások, 24 fil. — 227. Szent József tisztelete, 16 fil. — 228. A vitéz huszár, 24 fil. — 229. A vasárnap és a korcsma, 12 fillér. — 230. Timár László vándorlása, 12 fillér. — 231. A kis Jézus ajándéka, 12 fillér. — 232. A majomszeretet, vagy : Ne rontsd meg a gyermekedet. Két elbeszélés, 16 fillér. — 233. Lourdesi emlékek, 40 fillér. — 234. A nagyralátó Dani. Elbeszélés, 20 fillér. — 235. A kispazda lova, 24 fillér. — 236. A három ördög. Verses elbeszélés, 12 fillér. — 237. Jó hús olcsón! Segédkönyv a házinyúltenyésztéshez, 10 fillér. — 238. Aprójóság. Baromfitenyésztési útmutató, 24 fillér. — 239. Mária-Besnyő bucsújáráhely, 10 fillér. — 240. Tudja-e, hogy mi a nyomor? Elbeszélés, 8 fillér. — 241. Az elrejtett kincs, a melyről még kevesen tudnak, vagyis : A gyakori szent áldozásról, 16 fillér. — 242. Szent Vincze apostola, vagy : A megtért szoczialista. Tanulságos elbeszélés, 8 fillér. — 243. Kereszt és kard. vagy : A vallásos

katona, 16 fillér. — 244. Mátyás király élete, 16 fillér. — 245. Nepomuki szent János, 12 fillér. — 246. Hunyadi János élete, 12 fillér. — 247. Kapisztrán szent János élete, 16 fillér. — 248. A madarak védelme, 10 fillér. — 249. Mire jó a futóhomok? 50 fillér. — 250. Mit együnk? Mit igyunk? Mitől óvakodjunk? 20 fillér. — 251. Az istállótrágya és a műtrágyák, 20 fillér. — 252. Magyar rabszolgák Amerikában, 20 fillér. — 253. Sok gyermek — sok áldás! 16 fillér. — 254. Zöldségtermelés. Mit és hogyan termeljünk a konyhakertben? 36 fillér. — 255. Szép Rozál romlása, 20 fill. — 256. Eljegyzés akadályal. Vigjáték, 30 fillér. — 257. Apróhirdetés. Bohózat, 20 fillér. — 258. Karácsony az égben, 12 fillér. — 259. Nagy Lajos magyar király élete, 16 fill. — 260. A gazdagodás útján. (Üzzünk háziipart.) 20 fill. — 261. Mária-Sasvár bucsújáráshely, 16 fill. — 262. Virágoskert. (Kis útmutató a dísznövények tenyésztéséhez.) 24 fill. — 263. A nagyheti szertartások, 12 fill. — 264. A szentéletű Bosnyák Zsófia története, 16 fill. — 265. Jeruzsálem pusztulásának és a zsidó nép szétszórásának története, 20 fill. — 266. Cselédotthon, 16 fill. — 267. Mária-Radna kegyelemhely rövid története, valamint útmutatás az ott végzendő bucsújárási szertartás és ájtatosságokra, 20 fill. — 268. Vezérkönyv a máriaradnai kegyhelyen végzendő ájtatosságokhoz, 20 fill. — 269. A legszebb ajándék. (Karácsonyi játék.) 12 fill. — 270. Magyar szívek honszerelme. (Hazafias népszínmű az ifjúság számára.) 20 fill. — 271. Loreto, magyarországi bucsújáráshely története, 30 fill. — 272. Az orleánsi szűz, 30 fill. — 273. Dinnyészkedjünk! (Rövid útmutató a dinnyetermesztésre.) 16 fill. — 274. A gyümölcsöskert kártevői, 32 fill. — 275. Gömbös János kántor uram tanításai a postáról, 20 fill. — 276. A férfi, 40 fill. — 277. Az asszony, 30 fill. — 278. A szociáldemokrácia tükre, 30 fill. — 279. Mária-Gyüd, bucsújáráshely, 20 fill. — 280. Jegyések kátéja, 24 fill. — 281. Karácsonyi történet, 24 fill. — 282. Hazafias színművek, 30 fill.

